REVISTA ISTORICĂ

ANUL al VII-lea, N-le 10-12. OCTOMBRE-DECEMBRE 1921

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ŞI
NOTIŢE

PUBLICATĂ
DE

N. IORGA
CU CONCURSUL
MAI MULTOR SPECIALIŞTI.

SUMARUL:

N. Iorga: Ştiri mărunte de istorie românească.— Socoteli polone, soli şi ostaşi romînI. — Iesuiţi la Ieremia-Vodă Movilă. — O scrisoare a lui Alexandru-Vodă Coconul către ambasadorul frances Césy. — Un act muntean din 1573. — Un act de la Agiud. — Încă un poet. — O descriere a exilului din 1848. — Congresul de istorie a artelor la Paris.

N. Iorga: DĂRI DE SAMĂ. — CRONICĂ.

L. Mrariu: O atestare din 1766 a birului cuniţei.

V. Pârvan. În chestiunea etimologiei Dunării.

1921
TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC" S. A., BUCUREŞTI

PREŢUL: 4 LEI.

www.dacoromanica.ro

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
Bucureşti, Şoseaua Bonaparte, 8.

Pentru cărţile despre care se fac recensii care le recomandă, se poate reţinea, după dorinţă, anunciul de pe copertă.

Administraţia: Bucureşti, Tipografia „Cultura Neamului-Românesc", Strada Lipscanii Noi, 12 (colţ cu Domniţa Anastasia).

www.dacoromanica.ro

Anul al VII-lea, n-le 10-12. Octombre-Decembre 1921.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

PUBLICATĂ de N. IORGA. CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

Ştiri mărunte de istorie românească

I.

Socoteli polone, soli şi ostaşi romîni

Sînt mulţi ani de cînd, după indicaţiile d-lui Alexandru Barwinski din Lemberg, editorul formei latine a Cronicei lui Miron Costin, am încercat să scot din socotelile, păstrate la Arhivele din Varşovia, ale lui Ştefan Báthory, fost principe ardelean şi rege al Poloniei, ceia ce putea să intereseze istoria noastră. Mi s'au pus piedeci peste care n'am putut trece.

Astăzi însă această despoiere e posibilă, căci harnicul Domn Andrei Veress a publicat, în colecţia sa de izvoare ardelene, textul complect al Socotelilor[1].

Găsim întâiu Romîni între soldaţii gardei ungureşti a regelui. Astfel, între cei cari pot fi recunoscuţi — alţii fiind numiţi numai după locul de origine —: Vlasie, Anton, Ioan, Ştefan, Iacob şi Andrei, Luca Romînul (Oláh)[2], Ioan, Bucur, Lucaciu, Andrei, Oprea, Stoica, Mateiu şi Nicolae din Făgăraş (Fogarasi), Ioan, Petru «Moldovai», Mihai Stanciul, Niţă Niţul („Nixa Nexul"), Gheorghe «Mamnia», «Raduly Balas», vizitiu, ca şi Petru Iorgovan (Orgován), Drăghici Molnar, Alexandru «Olexa», Luca, Gaşpar «Moldovai», Mihail Simion («Simiovan»), Radu «Szerenni», Oprea Dridy, Oprea cel bătrîn («Stary Opra»), Ştefan Oprea, Radu Kis, Barbul «Hofai», Ştefan Costa, Ştefan Bota, Ioan Voica, Niculae Secăşan («Sagasán»), Nicolae Bogdan («Bogdani»), Ioan şi Petru Dan, Iacov Stoica, Vlasie Munteanul

[1] *Rationes curiae Stephani Báthory, regis Poloniae, historiam Hungariae et Transylvaniae illustrantia* (1576—1586) („Fontes rerum hungaricarum", III), Budapesta 1918.

[2] Pp. 8, 9, 15—6, 24, 26—7, 33, 48, 58—9, 60, 88—90, 95—8, 101, 103—4, 119, 123, 127, 131, 146, 148, 152, 154, 160—1, 164, 167, 171—2, 194—6, 204, 223, 225.

www.dacoromanica.ro

(«Havasely»), Radul Raţ, Oprea Danciul, Vlasie Petraşcu, Szanciul, «Olosak», Ioan «Borbolya», Stan Cozman, Toma Manea, Ioan Cnezul («Kneza»), Laurenţiu Gruban, Ivan «Dobra», Gheorghe Vlad, Ioan «Kresa», Trif («Trifa») Chenezul, Mihail Cozma, Luca Lungaş, Drăghici Morarul («Morar» Molnar), Dragomir, Petru «Barla», Ioan Iuga, Petru Ciorla, Martin Crişciori, Ioan Baloş, Dragomir Stanciul, Ioan Bălan, Alexandru Oprea, Gheorghe Nopcea, Gheorghe Radul, Martin Rada, «Kardo, Lupul», Neagoe Groza, Andrei «Cserbi», Ioan Fulea («Füle»), Petru «Kalauz», Ioan Vlad, Iacov Stoica, Nichita Simon, Petru Stoica, Ioan «Sinka», Alexe «Porubai», Andrei Bogdan, Damian Nagy, Petru Cocan, Martin Burcia, Ioan Vida, Ioan şi Oprea Ciora, Oprea Bar, Stan «Sulu», Stanciul Brînză, Oprea Răspop, Costa «Kask», Radul Barbul, Mateiu Corbea (Korba), Băncilă, poate Nicolae, Andrei, Matei, Gheorghe, Cristofor Vaida, Guţă Oprea («Gucza Opra»), Dragul Crăciun, Barbu din Sărata («Szarátai Barbo»), Ioan din Sălişte (Zelestai), Radu din Beclean, Stanciul Radul (Sztanczul Ráduly), Stoica Barbul («Sztojka Barbul»), Stanciul Popei («Sztanczul Papek»), Stoica «Ropad», poate şi Vlasie Poenarul («Pienar»), Andrei Voinea («Vajna»), Mihai Buzilă («Buzla»), Ioan Ciubotă («Zubota»).

O întreagă lume de curieri se înfăţişează cetitorului: astfel Gheorghe Aichinger cubiculariul, care merge în April 1577 spre Moldova [1], Andrei Lozewicki, tot atunci, «la Domnul Moldovei». E vorba de solia polonă, care, tulburată în cale de Tatari, se îndreaptă spre Constantinopol [2]. Andrei trece Nistrul şi în Maiu 1578 [3]. Cît despre Aichinger, el revine în toamnă, împreună cu un «praecursor» al lui Petcu-Vodă, aducînd scrisori ale Domnului [4]. În 1578, Slanislav Pisarski merge să afle la Iaşi pe pribeagul Vornic muntean, Ivaşco Golescu [5]. În 1582 trimiterea lui Gheorghe Varady cu nobilul Belzeczki în Moldova [6].

Sînt şi soli de la noi: „Ioan Comisul, Moldovean", în 1577 [7]; altul în Februar 1578 [8]. Un Matiaş vine pentru Cazaci în Sep-

[1] P. 34.
[2] Hurmuzaki, XI, p. 595, nota.
[3] P. 35.
[4] P. 36.
[5] P. 43.
[6] P. 49.
[7] P. 36.
[8] P. 53.

www.dacoromanica.ro

tembre 1578 [1]. Petru face regelui daruri de boi aduşi cu ciobanii lor [2]. În schimb un sol muntean capătă un dar de soboli tot în 1578 [3]. Un trimes moldovean cu şase tovarăşi iea parte, în anul următor, la dieta din Varşovia [4]. La un loc se pomenesc mai mulţi soli moldoveni, unul cu un „ceauş", la 1583; între ei, Gheorghe [5]. Ceaşul e dus în Moldova şi se trimete la Domn Chlopicki [6]. Nu înţeleg cine poate fi solul din Iunie 1585, «Satroleth», poate Şătrarul [7]. Un altul e Bielawa, adecă Bilăiu, care precede pe un sol muntean [8].

Unele ştiri au important caracter politic. Astfel în Iulie 1577 Valentin Makowiecki e trimis în Rusia şi Polonia, la Palatinul de Braclaw, la castelanul de Cameniţa şi în genere în afacerea moldovenească *(in negotio valachico)* pentru a prinde pe domnişorul (palatinidem) Moldovei, cu complicii lui [9]. Ioan, zis Creţul, năvălise în adevăr asupra blajinului Voevod Petru şi fusese răspins [10]. În Ianuar 1578 — cînd acum un nou pretendent, Ioan-Vodă Potcoavă, fusese scos de Petru, care, o clipă, căutase un adăpost la Munteni [11] —, un ceauş era la Lemberg, „pentru tulburările stîrnite în Moldova" *(propter motus in Moldavia excitatos)* [12]. Petru trimesese la rege cu jalba *in causa Podkowae* pe Balica şi Stroici, la Lemberg: ei capătă catifea şi aclaz [13]. Constantin, alt „palatinides" — şi erau doi cu acest nume, unul: fiul lui Ioan-Vodă, altul, acesta, al lui Ştefan Lăcustă — capătă, la plecarea de la curte, 40 de taleri, postav albastru şi roşu pentru două haine [14]. Şi altă dată el apare pentru un asemenea dar, în 1577 încă [15]. Se vede cum Ahmed Ceauşul, venit pentru Potcoavă, e condus la hotare [16]. Se văd călăreţii unguri mergînd, cu trîmbiţaşi, la hotarele Moldovei, în 1578, ca să îndepărteze pe „Nizovii" *(ut Nizovii ab eisdem finibus re-*

[1] P. 55.
[2] P. 51, 55.
[3] P. 52
[4] P. 81.
[5] P. 210.
[6] P. 211.
[7] P. 218, şi *ibid* un al treilea.
[8] *Ibid.*
[9] P. 35.
[10] Hurmuzaki, XI, p. XXXIII.
[11] *Ibid*, p. XXXV.
[12] P. 35.
[13] Hurmuzaki, XI, pp. XXXVI-VIII, XLIII
[14] P. 36.
[15] P. 38.
[16] P. 51. Cf. Hurmuzaki p. XI, p. XXXIV.

www.dacoromanica.ro

trocedant)[1]; altă dată pedeştri merg în Moldova, cu căpitanul Paul Nágy şi nouă ofiţeri contra aitui pretendent[2].

Pentru „argintul Domnului Moldovei" se trimete în 1582 la Lemberg Ioan Komarnicki[3], e vorba de averea lui Iancu-Vodă Sasul, pribeag în această Polonie unde era să i se taie capul chiar în acel oraş. Argintul serveşte la odoare regale. O parte se lasă văduvei, „Ianculina", prin Lukaszowicz din Lemberg. Dintre scriitorii lui «Ianculae, Palatini Valachiae», vin la Varşovia Paraschcva, vre-un Grec, şi Toma Ungurul[4]. În sfîrşit de aici aflăm şi un „domnişor" mai puţin recunoscut: în 1583 cunoscutul Lozewicki duce la Petru, restituit, pe „Lazăr Iwonicz", prins: e deci Lazăr, fiul lui Ioan-cel-Cumplit, pentru Poloni, cum se ştie, Ivonia[5]. În 1590 acesta se gătia să atace Moldova. El fu prins din nou de Poloni în 1591.

Ca un lucru de mai mic interes găsim cumpărătura de vin moldovenesc la Lemberg[6].

II.

Iesuiţi la Ieremia-Vodă Movilă

Tot d. Veress a publicat actele Colegiului iesuit ardelean[7], şi în ele nu odată se găsesc ştiri de cea mai mare importanţă privitoare la trecutul românesc.

Întîlnim aici pe cunoscutul padre Possevino, misionar acolo în Ardeal, apoi în Moscovia. Viaţa lui a fost scrisă de Pierling, şi opera despre Ardeal a dat, acum cîtva timp, ştiri preţioase despre începuturile organisării bisericeşti a Romînilor din acea provincie. Data aceasta, recunoscînd cuvinte italiene în limba

---

[1] P. 51.
[2] P. 73.
[3] P. 175. Cf. p. 181.
[4] P. 176. — O datorie a lui Iancu, pp. 205—6.
[5] „Lozewicki, Palatinuus Valachiae, Lazarum Iwonicz captivum dedecenti, in expensas itineris Mariemburgum fl. 48" (p. 211). Cf. Hurmuzaki, XI, pp. LVI, LXXI, LXXIV, XCIV.
[6] P. 46.
[7] *Annuae literae societatis Iesu de rebus transylvanicis temporibus principum Bathori*, Budapesta 1921.

www.dacoromanica.ro

noastră, el afirmă, că odinioară Enea-Silviu de' Piccolomini şi ca misionarul franciscan della Valle, originea romană a neamului care-şi zice încă Romîni: «Antiquum Romanorum genus, qui et sese Romanos adhuc vocitant», dar e aplecat a crede că strămoşii lor ar fi fost plebea care lucra la minele din aceste părţi supt dominaţia Cesarilor [1].

Notele anuale alcătuite de Iesuiţi vorbesc de biruinţa din 1595 pe care Sigismund Báthory, elevul şi ocrotitorul lor, ar fi cîştigat-o însuşi şi singur asupra Turcilor, luîndu-li trei oraşe (Tîrgovişte, Bucureşti şi Giurgiu). După luptele de la Nicopol, cu 30.000 de Turci, Mihai trimite în Ardeal un steag de-l pot duce abia doi oameni [2]. Se înseamnă şi cucerirea Ardealului de Mihai Viteazul, iar apoi catastrofa lui.

După încetarea domniei «Voevodului» în Ardeal, o reacţiune maghiaro-calvină contra Austriacilor, în numele cărora lucrase Mihai şi care-i luaseră, în chip trecător, moştenirea, atinse şi pe Iesuiţi. Arienii, unitari din Bălgrad [3] îi siliră să-şi părăsească aşezarea acolo, iar războiul provocat de proclamarea ca principe a lui Moise Székely, unul dintre tinerii formaţi în Polonia de regele Ştefan, îi făcu să iasă chiar din hotarele unei ţeri tulburate.

Astfel şeful misiunii şi cîţiva fraţi se strecoară prin pasurile Carpaţilor moldoveni, de ajung la Cetatea Neamţului. Aici îi primeşte pîrcălabul, care-i întreabă cine sînt. Lămuririle le dau uşor bieţii oameni obosiţi şi bolnavi, căutînd un adăpost în ţara unde aveau misionari şi chiar, la 1592, un quasi-episcop, — Arsengo —, care putu fi desvăţat numai cu greu de legăturile vechi cu o femeie adusă, de sigur, din ţara lui [4]. Avură plăcerea de a se găsi în faţa fiului acestui pîrcălab, care ştia bine italieneşte, ca unul care venise abia cu două zile înainte, în 1603, din Italia şi cunoscuse pe Possevino, precum şi alţi Iesuiţi; dregătorul moldovenesc el însuşi înţelegea limba italiană fără a o putea vorbi: *opportune accidit ut gubernator filium haberet qui biduo ante domum ex Italia redierat et Venetiis cum patre Possevino aliisque patribus familiariter egerat. Hic*

[1] Pp. 200, 209.
[2] P. 66.
[3] Aşa-i zic şi ei în ziar: „Bialogrod terra"; p. 223.
[4] *Ibid.*, pp. 30, 36.

www.dacoromanica.ro

fuit interpres parentis, qui italice quidem intelligebat, sed non loquebatur[1].

Ne oprim aci. Pîrcălab de Neamţ era pe acel timp boierul Hrisoverghi[2]. Dar trecutul lui ni e bine cunoscut prin actele lui Petru Şchiopul, refugiat în Tirol, unde a şi murit, la 1594, ca şi, ceva mai tîrziu, fiul său, copilandrul Ştefan-Vodă. Hrisoverghi fusese Cămăraş şi întovărăşia în exil pe stăpînul său, cu care era înrudit, se pare, prin soţia lui, Maria.

El apare 'n Moldova în Ianuar 1591. Cămăraşul se iscăleşte ca martur în testamentul, din 22 Ianuar 1592, al lui Petru Şchiopul, fugar la Tulln[3]. Împreună cu «Doamna Ruxanda», el dădea o mărturie, în Iulie, pentru a servi la procesul cu «casapii», arendaşii goştinei moldoveneşti supt Petru[4]. Se afla acum la Veneţia, cu soţia *şi fiii*[5], şi scrla de acolo în acest moment prietenului Sguromali, ca şi Mitropolitului Gheorghie Movilă, rămas deocamdată în Tirol, şi altor boieri[6]. Nimic mai firesc decît cunoaşterea limbii italiene de un tată care petrecuse mult timp în Veneţia şi de un fiu, care, de sigur, după întoarcerea Cămăraşului, fusese lăsat la studii de acesta.

Pîrcălabul grăbi plecarea călugărilor, spuindu-li că el însuşi se duce îndată la Suceava. La cetate ei rămîn cîteva zile însă şi găsesc în tîrgul apropiat două biserici, cu un preot catolic şi credincioşi germani. La Suceava Ieremia Movilă-i primeşte foarte bine, asigurîndu-i că dreptatea lor va birui împotriva răutăţii prigonitoare a lui Moise Székely. I-a fost milă de sărăcia lor şi a căutat prin oraş postav negru să-i îmbrace. Domnul li s'a părut blînd şi foarte evlavios, cercetînd adesea, bisericile: *praecipuum illius civitatis templum* e împodobit cu frumoase picturi pe afară, ca şi altarul pe care, de curînd, tot

[1] P. 90.
[2] Hurmuzaki, XI, p. 218.
[3] *Ibid.*, p. 251.
[4] *Ibid.*, p. 268, nº CCCCI; p. 519, nº DCXLIX.
[5] *Ibid.*, p. 269, nº CCCCIII.
[6] *Ibid.*, pp. 488—90. Ivaşcu de acolo e „Ivancu" din răvaşul Ruxandei. V. şi *ibid.*, p. 569, şi *Analele Academiei Române*, XVIII, p. 101 = Hurmuzaki, XIV, pp. 89—90.

www.dacoromanica.ro

în Suceava, l-a făcut Domnul[1]. În sala de audienţă atîrnau icoane. Preţioase lămuriri despre arta noastră veche.

În Suceava, de unde vor pleca în grija călăuzelor, cu tain de la Domnie, călătorii observă două biserici catolice, cu un singur preot. Închinătorii sînt puţini: negustorii din acest oraş, foarte comercial, şi soldaţi poloni. Înainte de a se îndrepta spre Cameniţa, Iesuiţii află biruinţa lui Radu-Vodă Munteanul asupra Craiului de răscoală din Ardeal şi peirea acestuia, adeverindu-se proorocia Domnului.

III.

O scrisoare a lui Alexandru-Vodă Coconul către ambasadorul frances Césy.

D. T. G. Bulat, care în cursul studiilor sale în Franţa a căutat sîrguincios urme ale trecutului nostru, îmi comunică o scrisoare, astăzi în colecţiile Bibliotecii Institutului de Franţa, (Fonds Godefroy, vol. 516, p. 504), prin care Alexandru-Vodă Coconul, Domn al Ţerii-Româneşti, se adresează către ambasadorul frances din Constantinopol, de Césy, pentru a i se oferi ca prieten.

Cu mulţi ani în urmă, la 1895, am tipărit corespondenţa, păstrată la Biblioteca Naţională din Paris, în manuscriptul Noi Achisiţii Francese, 5178, care s'a schimbat de la 1626 la 1632 între ambasador, sau secretarul Gournay, şi tînărul Domn, adăugînd şi pe aceia care a continuat supt Matei Basarab, până în 1635 [2], precum şi o scrisoare a lui Moise-Vodă Movilă, din Moldova, şi altele ale cardinalilor Ingoli şi Borgia. Intenţia lui de Césy era să cîştige sprijinul stăpînitorilor noştri în vederea întinderii catolicismului, a cărui causă o apăra în Orient, şi prin părţile româneşti.

Scrisoarea găsită de d. Bulat complectează cunoştinţa acestor interesante relaţii. Datată din 2 Maiu 1626, e anterioară celei din 25 Octombre a aceluiaşi an, în care Alexandru-Vodă vorbeşte de posta francesă pe care o transmite spre

[1] În altare eorum pulcherrimum altare cum egregiis picturis et ornamentis construxit.

[2] *Acte şi fragmente*, I, pp. 64—78.

www.dacoromanica.ro

Moldova şi arată ştirile de prietenie din partea lui Césy pe care le-a primit de la unchiul său — de sigur fratele mamei —, cunoscutul Levantin, residînd la Constantinopol, Bartolomeo Minetti [1].

Prin întâia scrisoare Alexandru anunţă moartea părintelui său, întîmplată, cum spune inscripţia de pe mormîntul de marmură din biserica bucureşteană Radu-Vodă, «întru cetate în Hrălău, în luna lui Ghenarie 13 zile, Sâmbătă [1626] şi cu mare cinste l-au adus trupul dumnealui, şi l-au îngrupat în luna lui Fevrarie în 5 zile, Dumineca» [2]. Coconul, rămas fără sprijinul tatălui care-l făcuse Domn în Ţara-Românească pentru a domni de fapt el însuşi asupra amînduror principatelor, pierdu îndată — cum aflăm din această mărturisire a lui —, şi sfatul maicii sale, Doamna Arghira. E de admis că ea, săvîrşindu-se din viaţă între Februar şi Maiu, a fost înmormîntată în acelaşi frumos sepulcru, care cuprinde astfel rămăşiţile amînduror soţilor, fără a se spune aceasta pe piatra însăşi.

Ilustrissimo et eccelentissimo signor, signor mio osservantissimo,

Con questa ocasione non hò voluto manchare di mandare la mia debita observantia per salutar Sua Signoria Illustrissima con debita salute et conveniente, et parimente dar anchora aviso delle mie disgratie fatte per la voluntà di signor Iddio. Già tre mesi fà che hò perso il mio padre Radulio Vaivoda, et adesso anchora mi è morta la madre. Considerando perciò quella buona amicitia et fratellanza che Sua Signoria Illustrissima hà avuto con la benedetta anima di mio padre, cusì anchora io prego Sua Signoria Illustrissima che mi tengi in quella medesima consideratione, et io in tutto che potrò servir a Sua Signoria Illustrissima, sarò sempre pronto ad ogni commodo suo.

Il signore Tomaso Fornetti è capitato quì et portò la lettera di Sua Signoria Illustrissima mandata all mio padre. Ma, quando fu la sua venuta, era in tempo di tribulacioni, et cusì hò ricevuta io, et inteso quanto la scrive. Però di quì inanti sarò per servir a Sua Signoria Illustrissima come hò scritto anchora di sopra. Solamente Iddio la conservi con buona sa-

[1] *Ibid.*, pp. 64—5.
[2] *Inscripţiile* noastre, I, p. 246.

www.dacoromanica.ro

nità et mantenga can ogni colmo di felicità. Di questa me raccomando in la sua buona amicitia.

Data in Buchoreste, a li 2 di maggio dell'anno 1626.

Di Vostra Illustrissima Eccellenza amico ad ogni comando afettionatissimo

Io Alexandru Voevod[1]

All' Illustrissimo et eccelsisimo signore Philippo Aarli[2], barone de Cesi, consegliero di Stato et privato, ambasciatore ordinario alla Porta Ottomanna di Sua Maiestà christianissima et amico affetonatissime.

(Peceţe mică, pe ceară roşie.)

IV.

Un act muntean din 1573

Din actele domneşti, muntene, nu prea multe, ale secolului al XVI-lea am mai găsit, în piesele unui proces modern al mănăstirii Cozia, unul de la Alexandru-Vodă Mircea privitor la moşia Bratovoeşti (de la moşul Bratovoiu; cf. Litovoiu), a mănăstirii Cotmeana, moşie care fusese a jupănesei Caplea, ale cării rude se dau aici. E un act solemn, deosebit de interesant.

«Întru Hristos Dumnezeu bine credinciosul şi blagocestivul şi unsul de Dumnezeu Io Alecxandru Voivod, nepotul marelui şi al prea-bunului Mircii Voevod, feciorul marelui şi al prea-bunului Mihni Voevod, cu mila lui Dumnezeu şi cu darul lui Dumnezeu Domn şi stăpănitor a toată Ţara-Românească, cât şi *părţilor munţilor Almaşului şi Făgăraşului povăţuitor*, bine au voit Domniia Mea cu cinstita şi luminata inima Domnii Mele ca să proslăvescŭ pre Dumnezeu cel ce m'au proslăvit şi cu mărire m'au înnălţat pre Scaunu Domnii, în locu răposatului părintelui Domnii Mele. Iată amŭ dăruitŭ Domniia Mea acestŭ bine închipuitŭ şi mai nainte cinstitŭ, carele este preste toate darurile mai alesŭ, hrisov alŭ Domnii Mele sfintii şi dumnezeeştii mănăstiri ce să numeşte Codmeana, unde ieste hramu sfintii Bunei Vestiri a preasfintii Născătoarei de Dumnezeu, ca să fie satu anume Bratovoeşti şi cu moara, toată partea, or-

[1] V. iscălitura *ibid.*, p. 65.

[2] De Harlay.

www.dacoromanica.ro

cântă să va alege a jupînesei Caplei, şi a fraţilorŭ ei, anume Albulŭ şi Dumitru şi Dragomirŭ, şi a surorii ei Tudorii. Pentru că aŭ venit moşu lor, Dragomirŭ Dvornicu, şi cu jupăneasa lui Marga şi s'au scrisŭ la sfântulŭ pomelnicŭ. Iară Martinŭ dinŭ satŭ să nu aibă niciunŭ amesticŭ, să fie cu alţi Rumăni. Pentru că au datŭ acestŭ satŭ pentu sufletele lorŭ şi pentru păcatile lorŭ, şi s'aŭ îng[r]opatŭ la sfânta mănăstire ce iaste mai susŭ zisă. Iarŭ dinŭ trupu lorŭ au avutŭ numai o fată, anume Neacşea, ce s'au numitu Methodiia monahiia. Apoi la moartea iei ia au datŭ satele, anume Voiceştii şi Cacaleţi, toată partea iei, oricâtă să va alege, şi doă sălaşe de Ţigani, anume Radu, cu copii luĭ, şi Dragomirŭ Mutu, cu copii lui, şi s'au scrisŭ la sfântul pomelnicŭ, şi s'au îngropatŭ şi ia la sfânta mănăstire. Aşijderea le-au datŭ cumŭ sântŭ*date şi de moşii lorŭ ca să le fie lorŭ întru vecînică pomenire. Şi iar să fie sfânti mănăstiri partea lui Petraşcu de la Cepari, dinŭ satu Bumbueşti, oricâtă să va alege partea lui, şi, unŭ sălaşŭ de Ţigani, anume Zera, cu copii lui. Pentru că le-au datŭ la sfânta mănăstire, şi s'au scrisu la sfântulŭ pomelnicŭ, şi s'au îngropatŭ şi ieiŭ la sf. mănăstire, ca să-i fie lui întrŭ veşnica pomenire.

Pentru aciasta şi Domnia Mea amŭ datŭ sfintii mănăstiri ca să-i fie acele sate şi Ţigani ce s'au zisŭ mai susŭ de baştină şi chamnice. Încă şi blestemŭ amŭ pusŭ Domniia Mea şi dintru însuşŭ aceaia sîngură pre care Domnulŭ Dumnezeu îi va alege a fi stăpînitorii Ţariĭ-Rumăneşti, sau dinŭ fii Domnii Mele sau dinŭ neamu nostru sau, după păcatele noastre, dintr' altŭ neamŭ, întru singurŭ *(sic)* blagocestivi creştini, şi va vrea a strica aceasta milă a boerilorŭ, pre acela Domnulŭ Dumnezeu să strice şi să-lŭ sfărame şi să-lŭ ucigă, adecă aicea trupulŭ lui, iarŭ înŭ veacu celŭ viitorŭ sufletulŭ lui, şi să aibă parte cu Ariia şi cu Jidovi care au strigatŭ asupra Domnului Dumnezeu şi Mântuitoru nostru Isusŭ Hristosŭ şi au zisŭ, au zisŭ: ialŭ, ia-lŭ, răstigneşte-lŭ pre iel şi sângele luĭ asupra lorŭ şi asupra fecĭorilorŭ lorŭ, care iaste şi va fi înŭ veci, amin. Iată şi mărturie amŭ pusŭ Domnia Mea pe jupânŭ Dragomirŭ Velŭ Vornicŭ i jupânŭ Ivaşcu Velŭ Logofătŭ, şi ieŭ celŭ ce m'amŭ ostenitŭ şi amŭ scrisŭ, nevredniculŭ Stănislavŭ, dinŭ oraşŭ dinŭ Trăgovişte, şi amŭ scrisŭ înŭ cetatea Bucureştilorŭ, Iulie 31, văleatŭ 7081,

(După condica mănăstirii, copie din 1831.)

www.dacoromanica.ro

V.

Două inscripţii din Varna

Academia Romînă a primit de curînd trei fotografii reprezintînd o fîntînă din Varna. Ea poartă două inscripţii greceşti de la doi Domni ai Moldovei pe cari-i despart două sute de ani şi cari au dat apă bună de băut oraşului pe atunci absolut grecesc şi din care nu odată au venit negustori de s'au aşezat la noi.

Cea de sus, cu o grosolană înfăţişare a bourului moldovenesc, nu poate fi cetită, cu literele-i întortochiate, de un duct special — se vede lămurit deci că nu din Balcani veniau sculptorii în Principate, cum s'a afirmat prea uşor — şi fotografia e prea mică, prea puţin distinctă. Traducerea ce ni s'a comunicat are acest cuprins:

«Cu mila şi binecuvîntarea Înnaltei Dumnezeiri,
Eu, Vasile, Domn al întregii Moldovlahi,
Rugat fiind de mulţi locuitori ai oraşului Varna,
Din pricina lipsei de apă ce-i chinuieşte,
Din iubire pentru creştini am dat o sută de lei
Spre a se face această faptă bună
Şi să se distrugă din altarul slăvitei Varne (?).
Am făcut aceasta, cum am dorit,
Nu numai cu cheltuiala-mea, dar şi a celor de o credinţă cu mine,
Totul, cum s'a început, aşa s'a şi isprăvit.
Voi cari beţi, aduceţi-vă aminte şi rugaţi-vă lui Dumnezeu
Pentru iertarea păcatelor noastre.

Anul Mîntuirii. 1646, Noiemvrie 5.

Foarte desluşită e a doua inscripţie, de la Grigore Ghica, înoitor, cu prilejul întoarcerii sale dela Constantinopol, pentru învestitură, al daniei lui Vasile:

Ὦ ξένε ἤ ἐγχώριε, τὶ βλέπεις καὶ θαυμάζεις;·
Δύω αἰώνας πρώτερον Βασίλειος ὁ πάσης
Μολδοβλαχίας ἡγεμὼν, ἐντεῦθεν διαβαίνων,
Ἐκ βάθρων μ' οἰκοδόμησεν διὰ ἄβρων ἐξόδων.
Νῦν δὲ ὁ πλείστων ἀρετῶν ἔμπλεος Μολδαυίας,
Ὁ λίαν κλεινός ἡγεμὼν Γρηγοριος Γκίκας
Ὥρας τινὰς ἐπάτησε τὸ ἔδαφος τῆς χώρας·
Καί, συνδρομῆς χρηματικῆς χεῖρα χρηστις (*sic*) ἁπλώσας,

www.dacoromanica.ro

Κατέστη ἤδη αἴτιος ἐπιστκευῆς καλλίστης,
Πίνε οὖν ὕδωρ διαυγές, ποιότητος ἀρίστης.
Ἐν Βάρνῃ, ἐν ἔτει σωτηρίῳ ᾳωμ.θ'.

Adecă:

O străine sau localnice, ce priveşti saŭ te miri?
Cu două veacuri înnainte, Vasile, Domnul
Întregii Moldovlahii, trecînd pe aice,
M'a clădit din temelii, cu cheltuială îmbielşugată,
Iar acum cel plin de cele mai multe virtuţi, al Moldovei
Foarte vestitul Domn Grigore Ghica,
Cîteva ceasuri a călcat pămîntul ţerii
Şi, întinzînd mîna unei colaborări în bani,
A fost pricina unei prea-frumoase înoiri.
Bea deci apa limpede şi de speţa cea mai bună.

Varna, în anul Mîntuirii 1849.

Originar el însuşi din Balcani, ca unul ce-şi trăgea neamul de la Arvanitochori, ale cărui biserici, de curînd descrise în cartea d-lui Filov, *L'art bulgare*, sînt poate datorite în cea d'intîiu formă tot munificenţei sale cu adevărat «împărăteşti», Vasile-Vodă, ocrotitor al Patriarhatului, e ctitorul bisericii de la Kalavryta în Moreia [1]. E posibil să se afle şi alte danii ale lui.

VI.

Un act de la Agiud

Între hîrtii mai nouă pe care le-am căpătat de curînd se află şi, în traducere nouă, un act municipal din Agiud, orăşel care ni-a lăsat foarte puţine, două-trei. Iată-i cuprinsul:

«Copie de pe zapisulŭ sîrbăsc dinŭ văletŭ 7090 [= 1582], Ghenarŭ 25.

Noi, şoltuzulŭ cu 12 părgari dinŭ tîrgŭ Agiudu, precumŭ aŭ venit înnainte noastră şi înnainte a mulţi oameni buni şi bătrîni Petre diaculŭ sin Bolinŭ şi aŭ adeverit înnainte noastră precumŭ elŭ ş'au vîndut a lui moşie de baştină driaptă, dinŭ a 8 parte a 3 parte, cu lotŭ venitulŭ, drept 200 zloţi tătărăşti, nesilit au vîndut drept bună voe, dinŭ satulŭ Gănşteniĭ, dinŭ satulŭ Conţăştii, şi au cumpărat-o Necoară Cîocărlie vatag, dăndŭ bani

[1] *Studii şi documente*, XI, p. 163 şi urm. Cf. *Vasile Lupu, ca următor al Împărăţiei de Răsărit în tutelarea Patriarhiei de Constantinopole şi a Bisericii ortodoxe* şi *Muntele Athos în legătură cu ţerile noastre*, în „Analele Academiei Romîne", XXXVI.

www.dacoromanica.ro

gata, după cumŭ mai susu scrie, unde luîndu-şi banii, [illegible] up tocmală, înnainte noastră şi înnainte a mulţi oameni buni şi bătrâni, făcutu-i-amŭ şi zapis.

Iarŭ Petre ş'au luat banii, 200 de zloţi deplinŭ».

(Locul peceţii.)

VII.

Încă un poet.

După o citaţie din broşura lui C. D. Aricescu, *România sub prinţul Bibescu*, 1842 — 1848 (Bucureşti 1861) p. 18, nota cunoşteam pamfletele versificate ale căpitanului Eliat contra Bibescului. Am aflat, între hîrtiile lui Petru Grădişteanu, un întreg caiet care cuprinde încercările lui poetice [1]. Bucăţi sentimentale proaste, fabule prosaice, de şi cea cu credinciosul care pune lumînare la Dracul nu e fără haz, satire triviale, dar care au meritul de a fixa ceva din atmosfera vremii.

Pentru Adunare :

Adunare prefăcută
Şi'ncheiată din calici,
Prin uncheşi ce te ajută,
Multe drepturi ai să strici.

Epidemici boale grele,
Foamete, ghinte străine,
Năvăliri cu multe rele
S'au uitat pe lîngă tine.

Niciun biciu trimis de soartă
Nu ne-a izbit aşa rău,
Priveleghiuri niciodată
N'am pierdut cît ni-a fost greu.

Cîte-a păţit după vremuri
Astă ţară din tîmplări,
În stricăciuni fel de feluri
Şi grozavele'mpilări,

Au fost toate trecătoare,
Tot vremelnici aşezări,
Mai puţin vătămătoare
Prin străine cugetări.

Iar acum, fără ruşine,
Depărtînd un cuget sfînt,
Fiii patriei din tine
Pun norocul în mormînt.

Istoria o s'arate
Al vostru nume hulit,
La nepoţi ce o să poarte
Jugul cel nelegiuit.

O să spuneţi la Satana,
Când vi'ţi duce toţi plocon,
Că geme ţara sărmana
Şi lumea v'a spus în zvon,

[1] Că sînt ale ale lui, se vede din asămănarea atacului contra lui Bibescu, închinîndu-se la mormîntul lui Mihai Viteazul, cu bucata:

Astăzi din groapa lui Mihai Viteazul, mort ferice, care se încheie aşa:

Nu vă 'nşelaţi cinstind strigoiu ce plînge la morminte.

Este şi o altă versiune cu acelaşi cuprins, şi, în sfîrşit aflăm, p. 8 Vo, înseşi versurile de la Aricescu.

www.dacoromanica.ro

O să spuneţi ce povară
Aţi hotărît, ce nevoi.
Să sufere toată ţara,
Ce greşală faceţi voi.

Eu nu crez că ştiţi a spune
Niciunul, chiar silit,
Toate căte se văd bune
Decît că v'aţi iscălit.

O să ştiţi să daţi de seamă
Cum şi ce fel aţi lucrat :
Nu trebuie s'aveţi teamă,
Dar s'aveţi cuget curat.

Şi-atunci Dracu-o să se mire,
Pe voi să vă iea în ris,
Iar pe Domn spre răsplătire
O să-l ţie'n braţe strîns.

Ori plîngerea ţerii :

Vai de tine, ţară bună,
Pretutindenea răsună

Glasuri că te-ai prăpădit...

Ori, apoi, îndemnul către dregătorii stricaţi :

Furaţi, furaţi, amploiaţi,
Furaţi, nu vă speriaţi,
Că vremea v'au ajutat.

Deci fierbinte priveghiaţi
Cît puteţi să despuiaţi,
C'astea fac pe om bogat.

Nu gîndiţi c'a dobîndit
Ţara vr'un duh iscusit
Cu schimbarea în palat.

Iar cîţi sînt cu crucea 'n sîn
Uscaţi ca crucea rămîn :
Ştiţi proverbul tălhăresc.

. . . . . .

Jălbi de jaf, năpăstuiri
Nu s'ascultă nicăiri,
Nici e lucru de'nsemnat.

Fapta lumii e nimic,
Neluînd, neghiobi îi zic,
Sărăcii se poreclesc.

. . . . . .

Şi scriitorul preface astfel pe «Deşteaptă-te Romîne» :

Deşteaptă-te, Romîne, din somnul ce zaci dus,
Că valul prăpădirii d'aproape te-a sosit.
Şi vezi ca ocrotire să ceri numai de sus,
Iar de la cei ce poate, să simţi că a perit.

Bucăţile sînt scrise în mare parte la 1843 în Tîrgul-Jiiului, în Ploieşti sau „la Jorji Gh. Cantacuzino, Floreşti", cu versuri pentru dînsul şi fiica lui Marita, poate şi la Drajna lui Alecu Filipescu, cu amicul lui Colson, «trăind fericit supt poale de Carpaţi».

www.dacoromanica.ro

Ca bucată mică s'ar putea cita aceasta :

De ce nu sînt oglindă
Ca să te vezi în mine
Şi să-ţi arăt că astfel
De-ai fi, e mult mai bine?

De ce nu sînt suflarea
De-un aier foarte viu,
Cînd vrei să aibi răcoare,
Să zbor într'al tău sîn ?

De ce nu sînt acuma
Frumosul pieptănaş,
Ca să-ţi despic cosiţa,
Al tău păr drăgălaş ?

De ce nu sînt mai bine
Un dulce dorit somn,
Să viu seara la tine
Ca eu să te adorm ?

VIII.

O descriere a exilului din 1848

Alături de această veche literatură politică înveninată îmi place să pun sentimentele româneşti ale cuiva care în timpul Revoluţiei din 1848, prin care s'a înlăturat regimul atacat de pamfletar, a fost unul din fruntaşii ei mai modeşti şi, ajuns la Paris, unde a tradus şi poesiile lui Alecsandri, a tipărit supt titlul „Arabescuri, O călătorie pe Dunăre în ghimie" (De Soye tipograf) o rarisimă cărticică pe care n'o are nici Academia noastră : I. Voinescu[1].

Lucrarea e dedicată lui I. Brătianu, care i-o ceruse, şi destinată „bunelor Romînce cari plîngeau negreşit pentru soarta noastră pe care dorul lor de mumă, de soţie, de soră o înfăţişa imaginaţiei lor şi mai rea decît era în fiinţă".

Un motto a lui Ludovic Napoleon precedă expunerea.

O notă la pagina 13 dă ştiri cu totul nouă cu privire la retragerea din 29 Iunie a Guvernului provisoriu. Ar fi fost vorba, faţă de vestea năvălirii Ruşilor, de un războiu de «guerillas» în Carpaţi, consecvent principiilor revoluţionare. Ştefan Golescu voia însă un mandat formal al «poporului bucureştean» ; altfel, mai bine martiriul în Capitală! Ceilalţi vorbiau de nevoia «ridicării gloatelor» : Bucureştii, resistînd singuri, s'ar fi jertfit în zadar. Rosetti fu însărcinat să redacteze proclamaţiile către Bucureşteni şi către ţară, chemată la luptă. Eliad singur ar fi plecat de capul lui, fără o destinaţie cunoscută.

Se afirmă întâiu că arestaţii, „deputaţii poporului", căpătaseră de la Fuad-Paşa asigurarea că, îndată după restabilirea

[1] D. P. Panaitescu îmi atrage atenţia că e totuşi cuprinsă în *Anul 1848*.

www.dacoromanica.ro

liniştii şi întoarcerea acasă a „mulţimii de locuitori veniţi din toate satele", li se va cere numai, dîndu-li-se paşapoarte pentru Austria, să aducă patriei serviciul unui exil voluntar, „pentru puţin timp". O asigurare formală fusese dată în acest sens consulului engles Colquhoun, ca „între gentilomi şi gentilom": se dă şi scrisoarea consulului către Rosetti. Colonelul Voinescu, Agă, care — ni se spune — dădu pe mîna Turcului şi pe vărul său Scarlat, precum şi ofiţerul turc Rustem-beiu, făgăduiau chiar o escortă de cavalerie turcească, menită a păzi pe refugiaţi de jafurile Cazacilor. Noaptea se petrece în «istorii, poveşti şi cîntece»,— acestea bine cunoscute traducătorului «Doinelor». Peste cîteva ceasuri, cu un «bre» şi «aid-aidà», soldaţii turci, prădînd, apucară bagajele arestaţilor, pe cînd «caimacamul străjerilor» îşi rupea ciubucul pe spinările lor ca să-i pornească mai iute. În căruţele tocmite ca pentru Braşov, între două escadroane de cavalerie pentru şaptesprezece oameni, revoluţionarii învinşi apucară, uimiţi, alt drum decît acela către Carpaţi. Se temeau ca nu cumva ei să fie întrebuinţaţi pentru a aduce, peste Olt, supunerea lui Magheru, care, aflăm de aici, avea drept sfătuitor militar un ofiţer polon (şi numele lui Bem e pomenit cu simpatie) şi astfel ar fi putut începe un «război de partisani».

Se ajunge la Giurgiu, infectat de ciumă, şi alaiul se opreşte la temniţă. Aici află pe Nicolae Golescu, pe Ioan Ionescu şi Rosenthal, cel d'intîiu fiind sfătuit să meargă la Constantinopol «ca să întîlnească pe Vizirul şi să pledeze cotra Revoluţiei», Omer-Paşa dîndu-i pentru aceasta propria lui brişcă. Ei aveau puterea», scrie Voinescu; «pentru ce se vicleniau cu nişte oameni desarmaţi ca noi?»

Se trece Dunărea la Rusciuc, şi aici exilaţii sînt suiţi pe un aşa-zis «vapor», care li se spunea că a fost trimes anume pentru aceasta de la Constantinopol, unde e vorba a merge acum. Li se aduce, din partea Paşei, un prînz bogat pe «tablale, tipsii şi salhane», un ofiţer conducînd «procesiunea». Dar, a doua zi, un alt ofiţer luă numele Romînilor. În acel moment doamna Rosetti, care vorbia şi despre intervenţia ţeranilor pe lîngă consulii Franciei şi Angliei pentru şefii lor, li aduce ştirea că vor fi îndreptaţi spre Semlin. Tot atunci Ştefănescu, administratorul de la Giurgiu, li dă paşapoartele pentru Orşova.

www.dacoromanica.ro

La 24 Septembre, liberîndu-se Rosenthal şi Romanescu, ceilalţi află că merg pe ghimii la Vidin. Dureroasa odisee, în fundul acestei temniţi plutitoare, mînată stîngaciu în josul apei urmează. «Facultăţile intelectuale şi moralul mai că se stinseseră în noi de atîta suferinţă. Ajunseserăm a vedea că nu mai trăieşte în noi decît viaţa animală. Noi nu mai aveam o scînteie de vitalitate, de activitate decît cînd ne puneam pe mîncare, şi ce mîncare! Pîne uscată şi neagră, pastramă crudă, pastramă fiartă pe cărbuni, brînză sărată, vin acru cu doniţa!»

La Vidin arestaţii sînt aduşi la temniţa ordinară, unde totuşi li se aduce, de un ofiţer, salutul Paşei şi prînzul. Oraşul îl visitează cîte doi trei, supt escortă. Aici află pe Gănescu, probabil Barbu Gănescu, publicistul de mai tîrziu, purtînd pe cap «un fes de cabadai». «Mă prind pe orice», observă Voinescu, «că, dacă Chinesi ar fi făcut o invasie în nefericita noastră ţară, nu e boier, se înţelege cînd ar fi în vre-o funcţie, care să nu-şi găurească şi urechi şi nas şi să-şi atîrne cîte un cercel.»

Aici se ceteşte foaia lui Carcalechi şi scrisoarea prin care Magheru invocă jurămîntul său şi-l invita pe Caimacamul Cantacuzino să «asculte vuietul de viaţă naţională care s'a deşteptat în ţară».

Se cere Paşei voia de a lua vaporul austriac, de a merge cu harabale sau călări. Răspunsul fu negativ. Din nou pe ghimie, la edec. Coborîrea pe malul drept, la un sat românesc, face pe N. Bălcescu şi D. Brătianu, cari vorbiseră unui sătean, să-l vadă snopit în bătăi de Turci. La Cladova apare din nou d-na Rosetti, cu fiica, şi I. Filipescu. Nişte Sîrbi auziseră că prisonierii vor fi duşi în Bosnia şi se oferă să-i scape. Ei se liniştesc numai cînd văd că se merge spre Ada-Calè. În cale se trimete o scrisoare către Colquhoun şi o plîngere către Poartă.

De aici li se propune a merge pe vas turcesc cu plată şi supt pază. Cu greu se capătă voia de a lua o felucă austriacă, al cării echipaj era compus din Romîni. La Orşova, în mijlocul temerii că totuşi vor fi duşi în Bosnia, se află că Fuad a dat ordinul de liberare. Chemaţi pe malul turcesc, ca «să se întoarcă înapoi», pribegii refusă să o facă, şi echipagiul îi sprijine.

www.dacoromanica.ro

Drumul până la Panciova, între Sîrbo-Croaţi şi Unguri, e deosebit de periculos. De acolo mai departe se deschide cale liberă până la Innsbruck.

Cărtecica e plină de sentimente frumoase. Se amintesc serviciile aduse de Romîni în trecut Turcilor. Pribegii se simt «fii ai poporului aceluia mic, nebăgat în seamă, ce atîţia secoli popri torentul năvălirilor barbarilor, fii ai poporului romîn care, în luptele cele lungi şi crunte ale mahometismului în contra creştinătăţii, ale barbariei în contra civilisaţiei, roşi pămîntul ţerii sale cu sîngele său fără ca să pretinză şi fără ca să primească drept răsplătire recunoştinţa măcar a cîtorva, fii ai poporului care, aruncînd un văl asupra trecutului, hotărî şi astă dată, cu trupul şi sîngele său, a ardica Turcilor un meterez în contra noului barbar ce ameninţă lumea cu stîngerea luminilor (p. 11). El aşteaptă, ca Bălcescu, liberarea noastră prin armele noastre: «mîntuirea ţerii, nu se mai poate cîştiga decît făcînd să reînvieze timpii de mărire şi de vitejie ai străbunilor, timpii de glorie ai lui Vlad, Mircea, Ştefan şi ai nemuritorului Mihai» (p. 12). Şi influenţa lui Lamennais stoarce şi acestui om al unei generaţii romantice strofe de proză ritmată ca în «Cîntarea României»: «căci te-am iubit, o ţara mea, căci am vrut să te văd mare, fericită, aceia ce te trădează m'au aruncat în această temniţă. Ei au pus trupul în fiare, dar sufletul îşi rîde de dînşii, el e liber. Sclavi ai josniciei voastre chiar, servi infami ai fricii, înmormîntaţi pentru totdeauna în laşitatea voastră, închişi cu zid în fărădelegile voastre, da!, sufletul îşi rîde de voi: el e liber. Aceia ce voi ţineţi acum în stăpînirea voastră ce e oare? Nimic: azi o fărîmă de carne, mîne poate o mînă de ţărînă. Verigile voastre putea-vor oare opri cugetarea mea, iubirea mea? Putea-vor face ca eu să nu fiu, cu sufletul, în mijlocul fraţilor miei? Cînd voi suferiţi, o fraţii mei, sufăr şi eu împreună cu voi; cînd voi luptaţi, o iubiţii mei, lupt şi eu împreună cu voi. Este, se află ca un fel de suflare nevăzută ce trece de la voi în mine, şi de la mine în voi: prind'o şi opreasc'o tiranii de pot!».

«Fondul cultural I. C. Brătianu» ar trebui să retipărească broşura în condiţiile morale de astăzi, ea ar face bine.

---

www.dacoromanica.ro

Congresul de istoria artelor la Paris

— Comunicaţie la Academia Romînă —

Congresul de istoria artelor adunat la Paris, nu atît ca o continuare a Congresului internaţional din Roma, cît ca o adunare de învăţaţi aparţinînd aliaţilor şi Statelor neutre în marele război, adunare provocată de o invitaţie formală, adresată deosebitelor «comitete naţionale», de societatea pentru istoria artei francese, a adus în discuţie şi adesea a fixat definitiv chestii de cultură artistică de un interes general, dintre care unele pot să ofere un interes deosebit şi pentru ţara şi naţia noastră.

Congresul s'a împărţit în trei secţii: întîia tratînd despre organisaţie, învăţămînt, musee, etc. N'am asistat la lucrările ei şi n'aş putea, pînă la apariţia celor două volume care vor resuma activitatea adunării, să dau nicio lămurire asupra expunerilor făcute. Într'o şedinţă plenară, la urmă, s'a manifestat dorinţa, acceptată de Congres, de a se da în învăţămîntul secundar un mai mare rol istoriei artelor, de a se crea chiar pentru aceasta catedre speciale, — ceia ce mi se pare a fi prea mult, esenţialul fiind să se introducă în studiul istoriei înseşi acest capitol sau, mai bine, acest curent de civilisaţie.

Secţia a doua, care s'a dedublat, a avut în sama ei arta occidentală. Poate din causa originii noastre şi a legăturilor noastre latine, am fost cuprinşi într'însa, şi comunicaţia mea despre foarte preţiosul carnet al mai multor pictori romîni din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, care se păstrează în Biblioteca Academiei, lămurind asupra procedeurilor vechilor noştri meşteri, a fost făcută la această secţie. Ea s'a publicat în *Courrier franco-roumain*, ca resumat, şi de acolo va trece în dările de samă ale Congresului. Am insistat asupra îndoitului fapt, care putea să intereseze un public mai larg, că organisarea muncii artistice la noi până la jumătatea veacului trecut, cu felul comandelor, condiţiile executării, cererile ctitorilor de a fi represintaţi pe pereţi în anumite atitudini, reproduc usanţele medievale din Apus şi că din arta religioasă practicată patriarhal a ieşit, cu excepţia lui Aman singur, pictura noastră modernă, de la Tătărescu şi Negulici până la Grigorescu. Dd. Baiş, Pîrvan şi Verona, delegaţi ca şi mine de comitetul romîn,

www.dacoromanica.ro

neputînd veni la Paris, mi-am permis să resum înnaintea subsecţiunii lucrările lor şi să expun natura preocupaţiilor lor ştiinţifice şi artistice, dînd astfel, cu proiecţiuni, — care au fost din nou înfăţişate în două conferinţi ulterioare, la Legaţia României şi în Amfiteatrul Richeliem de la Sorbona, apoi la Roma, înnaintea unei asistenţe din care făcea parte ilustrul istoric al artei italiene Adolfo Venturi—, o privire generală asupra întregii arte româneşti, de la arhitecţii şi pictorii bisericii domneşti din Argeş pănă la pînzele lui Grigorescu. Faţă de repetate încercări de a nega arta noastră istorică sau de a o trece supt rubrici străine, cea bulgărească de pildă, mi s'a părut că era o absolută necesitate. De altfel, chiar în cuvîntarea ţinută, în numele comitetului romîn, la solemnitatea deschiderii Congresului am afirmat că, dacă venim să recunoaştem toate datoriile noastre, înţelegem a ni reclamă dreptul întreg, oricît ar fi el de modest, în desvoltarea artei universale [1].

La această secţie, învăţatul italian care conduce astăzi săpăturile în catacombele Romei a presintat fresce de o extraordinară frumuseţă, care dovedesc la ce grad de desvoltare ajunsese pictura murală în ultimele timpuri ale societăţii antice, chiar

---

[1] „Aduc salutările preşedintei de onoare a comitetului romîn, Regina noastră. Maiestatea Sa, membră asociată a Institutului Franciei, secţia de Frumoase Arte, a apreciat totdeauna foarte mult valoarea artei populare româneşti şi a acelei arte religioase care e unită cu dînsa prin rapoarte esenţiale. Această artă, în care se amestecă armonios fondul bizantin cu influenţele occidentale, e un titlu de glorie pentru naţia noastră.

Este datoria noastră să căutăm a-i fixă locul în istoria artei universale. Participarea României la acest congres în care neamurile presintă titlurile lor, în acest nobil domeniu, la desvoltarea civilisaţiei generale, n'are altă explicaţie. Ea vine să recunoască toate datoriile sale în artă şi să presinte modestul ei drept.

Nu voiu sfîrşi totuşi fără a îndeplini o datorie de adîncă recunoştinţă faţă de arta franceză, care, din veacul al XIV-lea, dădea un prestigiu de frumuseţă Principatului muntean născînd şi care, cu cîteva decenii înaintea momentului cînd Franţa era să deie puternicul ei sprijin oştirii româneşti în luptă pentru unitatea politică a rasei, crea, în afară de tot ce datorim acestei nobile ţeri în noua sculptură şi arhitectură, prin Aman, supt al doilea Imperiu, prin interpretul frumuseţei dela ţară, marele nostru Grigorescu, contemporanul lui Corot şi lui Troyon, ceva mai tîrziu, noua şcoală de pictori cu care se onorează România, pentru ca să mulţămească modelelor şi călăuzilor săi francesi."

www.dacoromanica.ro

dacă ea rămînea închisă în cerinţele tipului invariabil. Între altele un grup de doi soţi şi mai ales un superb Sf. Petru, absolut impresionant, au uimit cu drept cuvînt.

Arhitectura antichităţii romane s'a păstrat în epoca mai nouă creştină, între altele, şi în acel Patriarcat de Aquileia care făcea legătura între peninsula italică şi valea Dunării şi Balcanul întreg,— centru de radiare culturală atît de important, cu Veneţia în necontenită creştere aproape, încît şi Slavii au ţinut să-şi aibă un Patriarcat rival în Grado al lor (de la *grad*, cetate). D. Baldinich era înscris cu o conferinţă asupra influenţei acestei arte asupra celei carolingiene, d. Carlo Cecchelli caracterisînd în general valoarea acestei arte, care, deci, avea legăturile ei şi către Apus. Iar profesorul sîrb Vasici a descris basilice dasmatine pe care le-a trecut supt rubrica artei carolingiene, de şi, dacă Aquileia a impus tipurile sale în vechea Francie, n'ar fi de nevoie să se caute, pentru Dalmaţia, modelele inspiratoare aiurea.

În aceiaşi epocă d. Brogger, un tînăr erudit norvegian, făcea să se vadă, alături de bizare forme de sculptură religioasă, în legătură cu fantasiile originale nordice, frumuseţa săpăturilor în lemn care se întâlnesc îngropate prin văile ţerii sale (corabia de la: Osberg) d. Shetelig Haaken vedea în asemenea produse o influenţă venită din noua vatră de cultură carolingiană; atribuirea lor unei înrîuriri venite din Orientul bizantin ar fi poate mai probabilă: arta francă din veacul al IX-lea n'avea nici această varietate, această îmbielşugare, nici atîta tehnică.

Căci comunicaţia unui Suedes, d. I. Roosval, ni-a arătat în bisericile patriei sale vădita pecete a picturii religioase bizantine în zugrăveli de biserici din veacul al XI-lea. A mers însă de sigur prea departe cînd unele detalii sculpturale, de frunze, de ex., l-au făcut să se gîndească la influenţe directe ale depărtatei Persii asupra Scandinaviei sale.

De tot interesante sînt relaţiile dintre arta populară din Venezia Giulia şi aceia din Provenţa, pe care şi-a propus a le pune în relief d. Baludri.

De la veacul al XIII-lea înainte hegemonia în arta occidentală e a Franciei, creatoare, puţin mai înnainte, a aşa-numitei arhitecturi «gotice». În toate ţările, până în Siria, unde ne-a dus frumoasa expnnere a d-lui C. Enlart, s'au urmărit, şi ca

www.dacoromanica.ro

un omagiu adus Francesilor, toate curentele de înrîurire care au transformat sau îmbogăţit alte domenii de artă naţională.

Dar, întîiu, trebuie să constat încercarea învăţaţilor francesi din şcoala d-lui Mâle, creatorul studiului ştiinţific al iconografiei sculpturilor în Franţa, de a găsi aiurea decît în sculptură originea reprezintaţiilor care împodobesc glorioasele catedrale francese. Dacă d. Vermeylen, de la Bruxelles, a vorbit despre *Le Livre de la fleur des hystoires de la terre d'Orient* şi problema influenţelor orientale în evul mediu», d. Mâle însuşi a făcut să se vadă cît de mult se îndreptau meşterii sculptori după normele cuprinse în cartea cutărui călugăr spaniol din evul mediu. În Languedoc influenţa lui e netăgăduită. D. Bréhier, vorbind de şcoala de sculptură din Auvergne, vecină, şi de portalul din Conques-en-Rouergue, a făcut să se adauge puncte de sprijin pentru această tesă. Cărţile de teorie religioasă şi miniatura au dat fără îndoială sculpturii elemente pe care ea singură nu le-ar fi putut găsi, în naivitatea tehnicienilor ei. Totuşi profesorul de la Gand, van Puyvelde, a pus întrebarea dacă «nu s'a exagerat influenţa tratatului *Meditationes vitae Christi* asupra artei religioase în evul mediu».

Pentru peninsula iberică hegemonia francesă n'a fost proclamată. Spanioli şi Portughesi au vorbit despre lucruri ale lor. Foarte bogata represintanţă a Catalanilor, cu d. Puig y Cadafalch, istoricul artei catalane, în frunte, a relevat frumuseţa plafonurilor policrome, a ceramicei din ţara lor; Francesi (d.Duran, monseniorul Gudiol) anunţaseră comunicaţii despre arhitectura, despre smalturile aceleaşi Catalonii.

Italia, al cării principal represintant, d. Venturi, a vorbit, în şedinţa plenară de la sfîrşit, despre importanţa şi valoarea de originalitate a artei italiene în epoca lui Dante, n'a lipsit să recunoască, ea care a dat aşa de mult Franciei, de la Francisc I-iu înnainte, tot ce datoreşte artei francese înseşi. Cei foarte bogaţi, nu pierd nimic recunoscîndu-se datori cu cîte ceva. Astfel d. Tosca anunţa influenţa artei francese în Italia secolului al XIII-lea, d. Longhi aceiaşi în al XVII-lea, d. Calosso în opera lui Bernini, d. Maraini în secolul trecut şi vice-versa, d. Gnoli aceiaşi în Umbria, d. G. de Nicola în Siena, d. Lombardi în Parma, d. Baudi de Vesme în Piemont, chiar d. Giovannoni în arta gotică a Sudului Italiei; d. Cecconi a tratat despre curentul napolitan în Franţa.

www.dacoromanica.ro

Apoi această influenţă era constatată la Giovanni Pisano (P. Bucci), la Iacopo della Quercia sculptor (secolul al XV-lea; Bargagli) la artiştii barocului în Italia (Serra), la musicanţi în Piemont (Gentili), în Istria (Ziliotti). Ba chiar un Scandinav, d. Ramdahl, a vorbit despre influenţa goticei francese asupra picturii lui Giotto. D. Dudan a semnalat rolul Dalmatului Lanrana în Renaşterea Franciei.

Contribuţia artei francese din veacul-de-mijloc şi din epoca modernă a fost recunoscută foarte larg şi de Olanda, Danemarca şi cele două ţeri scandinave. Astfel d. Kalf a urmărit în Olanda curentul de arhitectură gotică în legătură cu şcoala monacală de la Cluny, iar d. Bredius a înfăţişat pe elevii francesi ai lui Rembrandt, între cari unul ale cărui pînze poartă o monogramă asămănătoare cu a maestruiui; Sem Dresden s'a ocupat de musică. Înrîurirea francesă în provinciile belgice pe calea Escautului (sec. XIV-V) şi-o reservase d. Maeterlinck, care a lipsit, dar a fost tratată în ce priveşte sculptura secolului al XVIII-lea de d. Devigne. D. Baud-Bovy a relevat presenţa lui Corot în Elveţia. Trei învăţaţi danesi şi-au împărţit cîmpul, vast, al relaţiilor dintre Danemarca şi Franţa: d. P. Andrup epoca până la 1700, d. Vid P. Christensen secolul al XVIII-lea, d. C. V. Petersen vremea cea mai apropiată de noi, iar d. Madsen, care cunoaşte mai bine ca oricare Museele danese, a semnalat tablourile francese ce se păstrează în ele.

Dintre Norvegieni, foarte numeroşi, d. Wrangel a tratat chestia întreagă a raporturilor cu Franţa, d. Havry Fett s'a ocupat de gotica francesă în Norvegia secolului al XIII-lea, d. Meselius de secolul al XVIII-lea; d. Thiis, directorul Museului din Christiania, a căutat să arăte cum pictura norvegiană s'a desfăcut de München pentru a se orienta către Paris.

O bogată contribuţie au adus-o Cehii, prin dd. Zakavec şi Chytil, apoi prin pictorul Malejicek. S'a arătat influenţa cistercienilor în Boemia, raporturile dintre Venceslav al II-lea şi Filip-cel-Frumos, introducerea în regat a banului Sf. Ludovic, *grossus turonensis*. A vorbit de pictorii francesi aduşi poate de episcopul Ioan în acelaşi secol al XIII-lea, de lupta cu influenţa germană prin călugării cerşitori, de sosirea la Praga a arhitectului care a făcut podul de la Avignon (1333). Carol al IV-lea, botezat odată Wencesias, dar preferînd acest nume francez, fiul vitea-

www.dacoromanica.ro

zului rege Ioan, îngropat la St. Denis, crescut la Paris, face clădiri *modo gallico*. Înrudit cu Casa de Franţa, ca şi alţii din predecesorii săi, chiamă în juru-i, pentru clădirea Hradschinului, pe Mathieu d'Arras; «confrăţia» pictorilor francesi e în serviciul lui, cu *Ioan Gallicus*; puţin înnainte, în acelaşi timp cînd Augustinii francesi pătrundeau în Boemia, poetul cruciatei secolului al XIV-lea, Guillaume de Machant, trece prin ţară. După Carol, miniaturile din «Biblia lui Wenceslas» au un caracter, frances. Tipul catedralei din Narbonne apare la Praga, undei de altfel, biserica din Tyn are tipul celor burgunde, cu turnuleţe la colţurile acoperişului turnurilor. Pănă în veacul al XVI-lea, cînd sora lui Rudolf al II-lea, Elisabeta, e soţia lui Carol al IX-lea de Franţa, aceste relaţii se menţin.

Se anunţaseră comunicaţii polone: a d-lui Mycialsky despre pictura polonă din secolele al XVII-lea—XIX-lea în legătură cu Franţa şi a d-lui Szysko Bohusz despre descoperirile făcute la Cracovia, atît de romanică, în catedrală, în Bibl oteca iagellonică, în Wavel. D. Zahorska trebuia să vorbească despre Renaşterea în Polonia şi Ungaria. Nici unul dintre aceşti învăţaţi nu s'a presintat la congres.

Influenţa francesă a fost urmărită şi dincolo de Rin. Astfel d. Schneegans a trimis o comunicare despre arhitectura romanică în Alsacia, d. Réau, care a lipsit, se gîndia să trateze un subiect analog; d. de Rocheblave a pomenit pe Alsacienii cari şi-au făcut ucenicia la Paris, iar d. Delahache a arătat concepţia arhitectului frances Blondel în complectarea catedralei din Strasbourg. Ba chiar d. Ganz a vorbit despre raporturile dintre Holbein şi Franţa, dintre Conrad Witz şi arta burgundă. Un Italian, d. Morpurgo, a dovedit cît datoreşte Austria secolelor XVII—XVIII arhitecţilor italieni.

Relaţiile cu Anglia au rămas foarte puţin luminate. Un advocat, d. Locqun, anunţase ceva despre influenţa engleză în Franţa artistică dintre 1750 şi 1780, iar d. Maclagan despre sculptura francesă în Anglia secolului al XVII-lea.

Secţia orientală a fost foarte slabă. S'au făcut comunicări privitoare la Egipt, la Maroc, la Tunis, la Sinai, la Extremul Orient. Foarte călduroasă a fost frumoasa expunere a d-lui Pezard, care voia să dovedească, împotriva „prejudecăţilor" despre valoarea unică a artei clasice, cît de însemnat a fost

www.dacoromanica.ro

aportul Persiei supt Ahemenizi şi supt Sasanizi. D. Millet nu era de faţă, dar d. Diehl a combătut teoriile armeneşti ale, d-lui Strzygowski, arătînd că Armenia nu presintă nimic care să nu se afle de mult în Bizanţ. Cînd d. Gh. Lucomschi, profesor, odinioară la Chiev, a crezut că recunoaşte în Sf. Sofia din acel oraş influenţe armeneşti, caucasiene, m'am grăbit să-l întreb care ar putea fi centrul politic de unde ar fi radiat o asemenea covîrşitoare influenţă: istoricul nu-l poate găsi.

II.

După încheierea Congresului am visitat mai multe oraşe de artă din Franţa, adunînd materiale pentru cartea pe care o pregătesc, *Istoria medie şi modernă prin artă.*

La Museul, admirabil ca bogăţie şi ca bună orînduială, de la Reims am văzut acel portret de «Domn romîn», găsit de d-ra Maria Bengescu, identificat de mine ca represintînd pe Dimitrie Cantemir tînăr, aşa cum era la Constantinopol între 1693 şi 1810, şi de atunci reprodus de cîteva ori, între altele şi în ediţii mai vechi din a mea *Istorie a Romînilor* pentru şcoli.

Turbanul de pe cap, foarte fin, e albastru, cu legături albegalbene; de-asupra lui se desface, ceia ce nu se deslueşte destul din fotografie, un moţ roşu, reţinut printr'o „crosă" cu triple flori de diamant. Haină de brocart de aur cu flori roşii, căptuşită cu o stofă de argint. Elegantul tînăr ţine în mînă un baston, un buzdugan, şi în brîu e înfipt un hanger bătut cu rubine. La gît poartă o legătoare roşie pe alb.

Portretul poartă numărul 853 din despărţirea „École flamande".

În ce priveşte pictorul, ştim că Ferriol, ambasadorul frances, cu care Cantemir avea legături sociale[1], „atrăsese" la Constantinopol pe pictorul frances (din Valenciennes) Jean-Baptiste-Van Mour (n. 1671).

El era «stabilit aici de la sfîrşitul veacului al XVII-lea».[2] Ştim că zugrăvise, după dorinţa ambasadorului, toate tipurile ce se întîlniau în Capitala Imperiului otoman, — şi «Valahi»[3] — şi că

[1] N. Iorga, *Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea.*

[2] A. Boppe, *Les peintres du Bosphore au dix-huitième siècle*, Paris 1911, pp. 4—5; cf. p. 47 şi urm.

[3] *Ibid.*, p. 7.

www.dacoromanica.ro

le-a cuprins în colecţia sa din 1712, *Recueil de cent estampes représentants différentes nations du Levant*, din care sînt exemplare şi pe la noi. Opera lui urmează supt succesorii lui Ferriol până la de Villeneuve [1]. El „nu frecventa numai pe Europeni, ci era primit şi la Orientali, cari nu se temeau atunci să între în relaţii cu societatea străină din Constantinopol» [2]. A pictat pe Sultanul Ahmed al III-lea, pe ambasadorii Olandesul Calkoen, Englesul Montagu, şi, după mărturisirea cuiva care l-a cunoscut, «toţi miniştrii sau seniorii străini cari veniau la Constantinopol erau foarte bucuroşi să aducă cu sine opere de-ale lui» [3]. O comparaţie cu colecţia de tablouri turceşti ale lui van Maur, care se află, prin grija d-lui van Riemsdyk, la Museul Regal din Amsterdam, ar dovedi, cred, că singur el a putut să ni dea acest nepreţuit portret.

* * *

Visitînd Museul din Geneva, d. director Bovy m'a condus în sala care cuprinde cele mai alese tablouri ale marelui pictor genoves Liotard. Între altele el se înfăţişează însuşi într'un costum oriental, cu părul tuns şi o frumoasă barbă lungă. E „portretul moldovenesc" al pictorului.

Cartea d-lor Daniel Baud-Bovy şi Fréd. Boissonas, *Peintres genevois*, I, 1903, arată (p. 21) că Liotard, întorcîndu-se din Constantinopol, a petrecut „zece luni de zile" în Moldova, aflîndu-se la Viena numai la 2 Septembre 1743. Aceiaşi indicaţie se află şi în opera lui Ed. Humbert, A. Revilliod şi Tilanus, *La vie et les oeuvres de Jean-Étienne Liotard* (Amsterdam 1897), care a întrebuinţat notele fiului artistului, aflătoare la d. Tilanus, moştenitor al familiei.

După acele note, care n'au fost publicate până acum, se ştie că în timpul şederii în Moldova — destul cît să-i crească atîta barbă, dacă n'o aducea de la Constantinopol! — Liotard, pensionat, ţinut cu *tain* de către Constantin-Vodă Mavrocordat (1741—3), a zugrăvit pe Domn, pe Doamnă, pe Patriarhul de Ierusalim, pe tatăl lui Vodă, ba chiar «pe toţi Domnii» *(tous les hospodars)*.

[1] *Ibid.*, p. 12.
[2] *Ibid.*, p. 15.
[3] *Ibid.*, p. 22.

www.dacoromanica.ro

Avem un bun portret al lui Nicolae Mavrocordat, în mai multe versiuni. Cum a împodobit ediția cărții lui Περὶ καθηκόντων, el nu poate fi de Liotard. Cu totul altfel e cu portretul de o finețe deosebită al lui Constantin însuși, care ni s'a păstrat în forma pe care i-au dat-o mai mulți gravori. El e de o finețe deosebită; posa ea însăși arată un pictor de frunte. Unele din Gravuri dau numele Domnului supt forma «Constantinus Scarlatus», și în biografia fiului lui Liotard se află același nume[1].

Comparația între costelivul portret a cărui placă se află la Academie, foarte prost gravat după un original mediocru, pare a întări concluzia noastră: Vodă apare aici stîngaciu și cu o expresie cu totul alta decît în portretul precedent.

Celelalte lucrări ale lui Liotard se pot privi însă ca pierdute[2].

DĂRI DE SAMĂ

Ioan Neculce, Buletinul Muzeului municipal din Iași, I, 1, Iași 1921.

Această bogată și îngrijită publicație cuprinde întâiu un «catastif al Iașilor» din 1755, tipărit, cu o introducere, de d. Gh. Ghibănescu. Interesante nume ca: Gheorghe Smileanul (din Smil, Ismail); Costandin luz cupeț» trebuie să fie «iuzbașa». «Zugruman Grec, giuvaergiu», ar fi un Sguromali. În mahalaua Țicăului sînt mulți Țigani; numărul Evreilor e relativ mic. De notat și doctorul Ienachi (p. 34).

O statistică a străzilor ieșene de pavat cu piatră, în 1833, publicată de d. N. A. Bogdan, oferă pe o singură stradă pro-

[1] Iată care sînt aceste gravuri, păstrate la Biblioteca Academiei Române.

1) G. F. Schmidt, sculp. Parisiis. Constantinus Scarlati, Moldaviae princeps, Mus[as] Augusti colit acemulus ille volentes, Per populos dat iura viamque affectat Olympo.

2) Gravé par Petit: Constantinus Mauro-Cordatus, utriusque Valachiae et Moldaviae princeps. Regificos fastus Musarum vincit amore.

3) I. M. B. sc. Constantinus Scarlati Moldaviae Princeps.

4) Aeternitati. Consecravit gratitudo. Iassiis in Moldavia MDCCXXX.

(Stema I. K. — N. B. θεία χάριτι) (vom vorbi de ea deosebit, aiurea).

[2] Cf. Boppe, p. 218. Desemnuri inedite ale lui Liotard se află la Louvre. Unul se vedea în Octombre la un magazin din Boulevard Saint-Germain. Mi se semnalează mai târziu articolul despre Liotard, semnat Al. Tzigara-Samurcaș, în *Convorbiri literare* pe 1911.

www.dacoromanica.ro

porţia de 47% case evreieşti, în celelalte numai de 28%, 22% 14%, 13%, chiar şi 10%. În şapte străzi actuale elementul evreiesc lipseşte cu totul. Evreii sînt rachieri, vutcari, cotari, cîrciumari, berari, zarafi, croitori, tălpălari, pielari, lipscani, sticlari, olari, şlicari, «telali de rachiu», un spiţer, argintari. De notat «Ienachi, fratele episcopului Romanului» (p. 48), un Izmirliu (din Ismir, Smirna). Spătarul V. Alecsandri (uliţa Sf. Ilie şi lîngă biserica armenească), *(ibid.* şi p. 59), spiţerul Torembourg (p. 50) şi spiţerul Lockmann (p. 53), Gheniţa, spiţeriţa, o şlicăriţă Maria, soră de cojocar (pp. 56-51), «domniţa Ralù» (Uliţa Mare) *(ibid.)*, un caşcavalagiu (p. 54), *zugravul Balomir* (p. 54), Hanul Unguresc (p. 60).— D. Zotta se ocupă de descendenţii principesei Elenei, studiu de o mare erudiţie. Vestitul Budé, citat, cuprinde în Thanatologia sa din al XVI-lea veac menţiunea morţii lui Ştefan-cel-Mare, lui Despot şi lui Iancu-Vodă.—Documentele ieşene sînt numeroase, dar multe nouă. Relevăm imitaţia rusească din numele lui «Tanasi Petrachilovici, cămăraşul de izvoade» din 1747 (p. 87); cam la aceiaşi dată un „caftangiu" (p. 88), ceva mai tîrziu o familie de blănari (pp. 89-90), Grigoraş Crudul, „podar gospod" (p. 91), terminul de „uliceri" pentru vecinii de uliţă (p. 95), un Murait (Morait; din Moreia) (pp. 95-101); Muraitoaia, (p. 97; cf. p. 99), un zlătariu (1726) (p. 99: Leca «Scrab» e Scrabă; la p. 100: Scrab, nu Crab, Dulea, nu Dul; v. şi p. 101: Dulea Crav *(sic)*. Ioan Grosul e «saragè», ostaş domnesc (p. 99), o «uliţă a Brăhăriei» (1733; p. 99; cf. pp. 101, 113); la 1742 un protopop la Iaşi (p. 200), la 1745 un vătaf de călăraşi, un stegar (p. 103; s'ar putea admite greu forma: «lipţicar» (nu lipţican), la 1761 (p. 102). Dima şi Constantin suiulgili, aducătorii de apă, la 1759 (p. 104). Unul care a învăţat «la schitul Păşcani, la părintele Simeon stareţ» până la 1768, p. 107. Pentru «mănăstirea Brăteşti, din Ţinutul Suceavei», de la 1781 (pp. 106-9) (acolo şi o Sîrboaică). Încă de la 1729 «podul de piatră» (p. 110). Un «popă Tăriţă ot Curelari» ca martur.—«Şcoala jidovească» de la Tîrgul Făinii în 1791 (pp. 110-2).

La 1804 se dă «dumisale comisarului» (nu conţului?) «franţuzăsc», prin ordin către Postelnicul Lucachi Arghiropol, casă din mahalaua Măjilor, a Armaşului Nicolae Bosie, represintat prin cumnatul său Nicolae Pascal (p. 115; v. şi altul următor):

www.dacoromanica.ro

chiria era de 1.300 de lei pe an. O *borşăriţă* la 1760 (p. 115). Dintr'un act de la 1797 se vede că nu se zicea Şorogari, ca azi, ci Ciorogari (p. 119). Şi un important ordin domnesc, din 1781, care opreşte căsătoria mixtă cu Ţiganii, fiind „cu totul împotriva creştinătăţii" prin robirea copiilor; de la 1766 înnainte astfel de căsătorii sînt desfăcute. Odată preotul care da binecuvîntarea era despoiat de demnitatea lui şi făcut birnic (pp. 119-20).

O şi mai importantă scrisoare a lui Ion Sandu Sturza, în ziua „rînduirii" ca Domn, la I-iu Iulie 1822, dînd nepotului Petrachi cu numele de Vistiernic, a lua socotelile Caimacamului. Îşi reservă locuinţa în casele episcopului de Roman, acesta trecînd la Mitropolie. Dă ordin pentru «şlicul de samur» solid, „ca să poată lupta la sudori după căldurile ce sînt, şi carele mocăneşti". Teodor Balş e pus baş-caimacam. Din neamul Bosie, care ştie turceşte, vrea să puie capuchehaiele. Să se oprească „Grecii duhuri volintireşti" (pp. 121-2: nu s'a mai tipărit, în «Arhiva», tot de d. Ghibănescu?). Actul lui Mihai Suţu pentru Botoşani (15 Decembre 1820) l-am publicat, după copia d-lui Ghibănescu, încă de acum aproape douăzeci de ani, în *Studii şi doc.*, V (pp. 669-72). La 1850 vedem pe Kogălniceanu propunînd Domnului a se face la Iaşi o şcoală de aplicaţie de ingineri şi arhitecţi cu curs de doisprezece ani, pentru absolvenţi de gimnasiu (p. 125 şi urm). Se dă spiţa familiei Ponici, a d-lui P. Poni. Urmează notiţe de pe cărţi bisericeşti (p. 148 şi urm). Apoi acte despre Iaş., din izvoare istorice (*Topographisch-historische Beschreibung der beyden Fürstenthümer Moldau und Walachei*, Viena 1810, se citează întăia oară).

Recensiile ar putea fi une ori şi mai competente («Iaşii» ca Moldoveni, la Athos, în secolul al XIV-lea; p. 182. E vorba de Asii caucasieni) şi adesea şi mai obiective... Preţioase adausele d-lui Zotta la biografia lui Asachi: se admite 1787 ca an de naştere. Ce «mădular al Academiei al Franţei» va fi fost el? D-sa relevează, după notele lui Rochechouart, că Anica Filipescu a fost logodnica, nu concubina lui Miloradovici; ea s'a măritat apoi cu Gheorghe Balş. Se dă şi demisia din 1864 a lui Asachi, de la Arhive (pp. 188-9).

* * *

www.dacoromanica.ro

G. D. Scraba, *Ioan Heliade-Rădulescu, începuturile filosofiei şi sociologiei romîne*, editura Fundaţiei I. V. Socec, Bucureşti 1921.

Această lucrare de peste 300 de pagini e sprijinită pe o cetire atentă şi iubitoare a întregii opere a lui Eliad, asupra căreia d. Scraba poate da astfel o sumă de ştiri cu totul necunoscute sau puţin răspîndite (păcat că în condiţiile publicării erau excluse notele, trimeterile la izvor). Astfel ştirile despre Eliad ca băiat la lipscănia unchiului după mamă, Alexandru Danielopol, de unde e izgonit pentru că a dat adresa vecinului concurent, întăile legături cu Iancu Văcărescu, pe care l-ar fi surprins recitînd «Primăvara Amorului» şi i-ar fi căzut în genunchi, legătura «Curierului» cu societatea secretă a lui Dinu Golescu, duşmănia Mitropolitului Grigorie — altfel un om de treabă, dar foarte călugăr — faţă de inovaţiile pornite «din acel cuib al Dracului unde dascălul Lazăr a clocit ouale Satanei» (p. 29), rîndurile contra Ruşilor în stilul «Cîntării României» (pp. 2—3), pagina despre necesitatea culturii naţionale, cu amintirea vechii «covăcerii» de la Sf. Sava (p. 47), planurile lui de „librărie centrală naţională" la 1870 (p. 53), de publicaţii populare în 1873 (p. 54), de aşezăminte financiare şi economice (*ibid*), noua epocă, politică, a «Curierului Românesc» (p. 55 şi urm.), broşurile de polemică supt Cuza-Vodă (p 58 şi urm.), atitudinea faţă de Domn (pp. 61—2), lupta contra Domnitorului străin, prin «Legalitatea» (profesorul P. Georgescu a existat: e traducătorul din greceşte), reconcilierea (articolele din «Telegraful», «Tipografu Romîn», «Ateneul Romîn», «Presa», p. 66) ştirile despre vechii «bibliopoli şi cărturari», (pp. 79—80), despre cugetările lui gramaticale din 1821, despre lecţiile lui Iatropol din Tracy, despre Roman devenit Romanov, despre Gorjan cu «coşniţa de cărţi în poarta Bărăţiei», despre librarul Gheorghe. Sînt multe caracterisări bune, ca aceia a concepţiei lui Eliad despre noua limbă literară (p. 38).

Un capitol e consacrat filosofiei lui Eliad, (cu o introducere despre înaintaşii lui, insistînd asupra valorii ideilor medicului Petru Depasta, al lui Constantin-Vodă Mavrocordat, asupra argumentelor lui Ioan Gianet, adversarul lui Ocellus; nu se uita Dimitrie Cantemir. În epoca mai nouă se traduce A. Delavigne, Krug, Weiss — de un C. Gane, în 1846, de un Şerban

www.dacoromanica.ro

Grădişteanu; Mitropolitul Leon traduce, din limba franceză, «ştiinţa stihiilor»; e sigur însă că pamfletele sociale atribuite lui Vartolomeiu Măzăreanul sînt de Ionică Tăutu. E curios că în haosul de filosofie mistică sau pur verbală, în mare parte de împrumut şi totdeauna tendenţioasă, Eliad îmbătrînit are idei ca acela a punerii în circulaţie a bogăţiei înseşi în afară de ban, care a răsărit din nou în crisa actuală (p. 175): dă noii ştiinţi titlul de «chrematonomie», «ştiinţa averilor». Şi părerile de libertate a transacţiilor între părţi libere, în chestia ţerănească (p. 187 şi urm.), nu sînt fără interes. Votul obştesc îl privia el ca pe o moştenire a celei mai adevărate tradiţii româneşti, ca şi votul femeilor (p. 189). E pentru Unire şi, foarte călduros, pentru confederaţia balcanică. Înlăuntru, e pentru autonomiile locale, nu centralisate, ci «concentralisate» (p. 193).

D. Scraba trece la Eliad ziarist (adăugăm şi aici că cea d'întăiu foaie românească s'a scos de Ruşi la Iaşi prin 1793 supt Potemchin; d. Scraba semnalează «le Courier de Bucarest» din 1836, al lui Poissonnier). Se înseamnă colaborarea pribeagului la foile din Paris (mai ales la «Positif», p. 196). La 1838, vorbind de ajutorul ce-i dau Moldovenii, *Eliad rosteşte cuvîntul de Romănia*: «producţiile literare din toată Romănia». Sînt nouă ştirile despre polemica purtată prin «Dîmboviţa» de Bolintineanu contra bătrînului Eliad. Polemica purtată de acesta şi contra lui Rosetti e particular de vie. În «Unirea», în «Proprietarul Romîn» până la 1862, articolele lui, ni se spune, trebuie căutate supt pseudonimele A. Chambon şi I. C. Cumpănăşescu ori G. Pribeneanul. «Legalitatea» e scoasă în tovărăşie cu P. Georgescu, de care am mai vorbit. Nici M. Anagnosti nu e un pseudonim (p. 210). Acest scriitor, care făcuse studii la Paris, începu prin lucrări serioase şi-şi căpătă o oarecare reputaţie, dar pe urmă tulburîndu-i-se mintea, dădu pamflete în care fapte reale se amestecă necontenit cu cele mai bizare rătăciri (cf. G. Bogdan Duică, în «Omagiul Iorga»). Ultimele lui articole le dă Eliad în «Trompeta Carpaţilor», în «Presa», în «Ateneul Romîn», în «Telegraful», în «Tipograful Romîn». După moarte, note biografice ale lui au apărut în «Binele Public», pe 1880 (p. 211). O folositoare notă din condeiul lui Eliad despre societăţile secrete din 1821, 1827 şi 1830 pe pp. 217–8. *Eliad crede că Ioan Cîmpineanu*

www.dacoromanica.ro

şi Bălcescu au pus încă de la 1838 basele partidului naţional-liberal (p. 219). «Frăţia» lui Ion Ghica, Tell şi Simion Marcovici cuprinde, la 1843, şi pe Eliad (*ibid.*).

Un capitol anume tratează despre învăţămînt. «Lectura» lui Eliad, de care vorbeşte Iarca, socot că o am în biblioteca mea e o culegere de rugăciuni şi norme morale, în foarte puţine pagini. D. Scraba dă, din «Tipografiul Romîn» pe 1870, ştire nouă: e vorba acolo şi de socrul lui Eliad, Romîn macedonean, nepot al lui Nichifor Theotokis(?), crescut la Iaşi şi ajuns — colonelul Alexandru (Alexandrescu, «mentor şi instructor» al fiilor Ţarului Pavel (p. 240). El arată că Naum Rîmniceanu explică în româneşte textul grecesc al Istoriei sacre. Supt ocupaţia turcească de la 1821, Lazăr totuşi făcea lecţii: „un curs de filosofie astronomicească şi politicească" (p. 241). Titiul lui Lazăr era „dascăl de bogoslovie" (de gramatică elementară); el îndemna pe Bălăceanu să ceară pentru şcoala lui veniturile mănăstirii Glavaciocul (pp. 241—2). Elevii lui erau grămătici sau ţîrcovnici", «panahidari sau ucenici din şcoalele Colţii şi Sf. Gheorghe Vechiu» (*ibid.*). După stil aceste note par a fi mult mai vechi decît data publicării lor, în timpul bolii lui Eliad.

În capitolul despre teatru, d. Scraba semnalează (după ce izvor?) o piesă în trei acte scrisă la 1820: „Comedia nouă a Vlahiei, supranumită imnologhia doftorilor în Infern» (p. 251); ar fi vorba despre medicii bucureşteni. «Cosroe», «Milosîrdia lui Tit» ale lui Beldiman sînt din 1780, «Artaxerxe» al aceluiaşi din 1807—8. În „Analele Academiei Romîne" pe 1915 am semnalat dări de seamă din „Telegraful elenic» de la Viena despre represintaţii de teatru în Principate înainte de 1820. La istorie d. Scraba semnalează discursul lui Simion Marcovici la deschiderea cursului din Bucureşti în 1836, înnainte de vestitul discurs al lui Kogălniceanu (p. 256). Nu ştiu de unde e ştirea (p. 250) «manualului de istorie universală a lui Buţulescu de pe la sfîrşitul secolului al XVIII-lea»: e vorba, de sigur, despre Vlad Boţulescu de Mălăieşti care, în temniţa lui austriacă, a tradus cîteva cărţi. Ar fi de studiat şi naraţia istorică «Fustaşii» a lui Eliad, în «Curierul» de la 1848 (p. 257).

Din Bibliografie lipsesc scrisorile lui Eliad către Casa Hagi-Pop din Sibiiu, pe care le-am tipărit în „Analele Academiei Romîne", secţia literară, «Scriitori mireni», apoi discursul lui Eliad

www.dacoromanica.ro

la îngroparea lui Grigore-Vodă Ghica, în «Cuvîntări de înmormîntare şi pomenire»: acum în urmă am dat notele unui Aromîn despre Eliad la Varna şi proiectul de unire al lui alcătuit la Brusa (în «Revista Istorică» chiar, pe 1920).

O alegere din operele lui Eliad e o necesitate culturală a cării îndeplinire nu poate zăbovi.

* * *

Charlotte Sophie Burne, *The Handbook ot folklore*, Londra 1914. Lucrare foarte practică, în care se cuprind sfaturi de lucru şi fapte. Întîlnim la *şamanii* siberieni puterea magică a capului de cal (care se pune şi în grajdurile noastre), rostul lui Solomon ca Împărat al magiei (balauri, în Portugalia, în Ţara Galilor; cf. solomoniile noastre; p. 140), părul de cîne pentru a lecui rana (proverb engles «de părul cînelui care te-a muşcat»; p. 143), «să urăşti ca dracul aghiazma», proverb irlandes, aminteşte zicala românească: „să fugi ca dracul de aghiazmă" (*ibid.*). Uciderea în efigie (pp. 145—6) se întîlneşte, cum se ştie, în originile Războiului de o sută de ani. Obiceiul ca fetele să calce rochia miresei se întîmpină şi la noi. *Zidirea umbrei în pereţi se întîlneşte în Hampshire* (Anglia) (p. 150). Tot aşa înghiţirea şerpilor ca pricină de boală (pp. 154—5). Atingerea scrofuloşilor de regii Franciei (*scrophulae=écrouelles*) se întîlneşte şi în Pengiab (p. 156); alegerea de ierburi la un anume timp se află în medicina Saşilor şi Romînilor (pp. 157—8) în secolul al XVI-lea. Sistemul matriarcal, adopţia ginerelui de familia soţiei, se află în Ceylan (p. 165). Întinderea clasificaţiei de tată, mamă, frate, soră, la rude după vrîstă (p. 166) se află şi la noi: *e caracteristică pentru clan* (p. 167) sau *existenţa trecută a clanului*. Moştenirea copilului celui mic e în raport cu datoria cultului morţilor (p. 170).

Proprietatea comună a satului a existat şi la Englesi (pp. 172—3). Ei aveau lucrul la cîmp cu rotaţie trienală (pp. 188—9). La Americani adunarea Sfatului de trib la luna plină, ca şi la vechii Germani (p. 176). Caracterul sacru al regalităţii la Polinesieni (p. 179) se poate apropia de acela al Bizantinilor. La sălbateciî Buslongo se bate în palme de trei ori cînd şeful strănută

www.dacoromanica.ro

şi, cînd sculpă, fiecare-i întinde năframa (p. 181). El e «zeul pe pămînt» (*ibid*)..

Străpungerea urechilor e un rit de agregare pentru copil (p. 197). Circumcisia mohammedană, primirea războinicului vechiu la Germani şi ceremoniile cavaleriei sînt tot rituri de agregare. Sînt „clase de vrîstă" (p. 200). Datina luptei aparente pentru a lua mireasa se află, şi tot aşa ascunderea ei, plînsetele ei, în India (pp. 202, 205—6). Totala schimbare de haine a miresei se află şi la ţeranii englesi (p. 204) şi la căsătoria Mariei-Luisei cu Napoleon. Datina Paparudelor se întîlneşte la triburi africane (pp. 228—9). În India fermei goale trag plugul noaptea (p. 230). Paparude propriu-zise, îmbrăcate în frunze şi udate cu apă, sînt cunoscute şi aiurea (p. 230). *Aducerea* plugului înseamnă şi la alte popoare inaugurarea Anului Nou (p. 245).

Se insistă cu dreptate asupra *perpetuării vechilor obiceiuri păgîne, cavalereşti, etc., prin jocurile de copii:* în ele, ca în arhaicele forme ale artei, drama, cîntecul şi danţul sînt unite (p. 249). Se relevează că la Sevilla, la Nola danţul face parte încă din serviciul divin (*ibid.*).

La Poveşti, „Înşiră-te mărgărite" se află în atîtea alte ţeri, cu „Ţiganca" luînd locul stăpînei (pp. 267—8).

La cîntece e curios că «Lero, lero, Ullibulero» se află şi în baladele englese; se ştie de altfel că al nostru „leroi Doamne" e din «aleluia». Se reproduce un cîntec grecesc din Tesalia, în care e vorba de ciobani valahi cu turmele şi fluierele şi de clefţi cari la Farsale despoaie pe Turci de galbeni şi-i dau pentru sărutări fetelor romînce (pp. 278—9), după Garnett and Glennie, *Greek Folk Songs* (p. 246).

La sfîrşit se dă un bogat chestionariu şi un şir de tipuri pentru poveşti. Să nu uităm bogata biblografie.

În materie de leacuri, formule medicale cîteva noua se află dintr'un manuscript de pe la 1790, copiat pentru d. C. Chiru în 1906 de Al. N. Doicescu.

* * *

Moriz Ludo Hartmann, *Weltgeschichte in gemeinverständlicher Darstellung*, Gotha, Friedrich Andreas Perthes 1920: *Frühes Mittelalter, Spätes Mittelalter.*

www.dacoromanica.ro

Supt conducerea d-lui Moriz Ludo Hartmann, dd. Hellmann şi Kaser, în «istoria celor trei cercuri de cultură» („anatolic, european", „ostasiatic", „american"), dau, în două mari volume, o nouă istorie a evului mediu. Amănuntele sînt adesea neîndestulătoare sau neexacte; sensul aşezării barbarilor, al Imperiului caroligian, al valorii universale a Bizanţului, al cruciatelor în originea şi desvoltarea lor, nu e bine prins. Capitolele sînt puţin legate între ele. Ideile generale apar juxtapuse faptelor, resumate cu grabă. Dar în materie de istorie economică şi socială, cum se putea aştepta după Lamprecht, mai ales în domeniul german, sînt multe lucruri bine expuse şi chiar puncte de vedere nouă de reţinut. N. I.

CRONICĂ

In omagiu lui *N. Iorga*, d. I. Andrieşescu arată meritele lui Odobescu, Boliac, Ştefulescu în cercetarea Olteniei preistorice. Se înseamnă ce presintă epoca politică şi eneolitică în acest ţinut, deosebit de bogat. Mii de ani înainte de era creştină ţara apare ca foarte bine locuită; şi celelalte provincii româneşti, dar mai ales Moldova şi Ardealul, arată o populaţie importantă şi o civilisaţie desvoltată.—D. N. Bănescu dă biografia lui Daniel sau Dimitrie Philippide (şi după lucrarea lui Miliarakis). Adaug că Γεωγραφικὸν τῆς Ῥουμουνίας e citată şi în Kosmeli, *Harmlose Betrachtungen aus einer Reise über Petersburg, Moskau, Kiew und Jassy*, Berlin 1822, p. 232. Scrisorile lui C. Stamaty către Panaiot Kodrikas au fost publicate de Émile Legrand, la Paris, în 1872.—D. G. Bogdan-Duică se ocupă de publicistul inteligent, cult, dar nebun Mihail Anagnosti: care dăduse, în «Revue des deux Mondes», la 1836, un bun studiu «La Valachie et la Moldavie», şi la 1841 „*Les idées de la Révolution et les affaires d'Orient*".—De la d. Bogrea preţioasele «Urme bizantine în româneşte» (sate «iscusate», ἐξκουσάται, hînsari: barangă = balangă; αὐτοκράτωρ singuritor; primichir; «a fi într'o pită»).—D. P. Cancel caută cînd am primit alfabetul chirilic (d-sa se basează pe dependenţa vechilor noastre formaţii politice de Statele bulgăreşti, ceia ce nu e admi-

www.dacoromanica.ro

sibil; „Bulgarii" dela Braşov sînt numiţi aşa după echivalentul maghiar: Slav, Şcheiu, Bulgar).—Sînt multe lucruri de învăţat din studiul despre Valahii adriatici al d-lui N. A. Constantinescu (cu mărturia lui Nigrus Venetus, în geografia lui de la 1557, că Valahii aveau încă unele cuvinte latine şi vorbiau de caracterul lor roman; de adaus ştirile din «Bulletin pour l'étude de l'Europe sud-orientale», 1920, p. 37 şi urm). Se observă numele de „Valahi" în actele apusene: şi „Vlachota Dobrotich": pentru întâia oară se culeg ştirile din Libri Reformationum, şi din colecţia lui Ljubić; „Morovlahii" sînt şi soldaţi. Se caută şi numele în hărţi geografice. Despre Valahii din Slavonia s'a ocupat şi d. Motăş, de curînd, în foiletonul „Patriei". Se culeg şi pentru această ramură nume de toponimie. În „Monumenta historico-iuridica" ale Academiei din Agram d. Constantinescu a găsit o sumă de nume româneşti pentru secolul al XVI-lea: Micul, Francul, Mogoş. D. Drăganu tratează asupra „accentului şi formelor duble ale cîtorva cuvinte". D. Enache Ionescu găseşte bune observaţii pedagogice, acum o jumătate de veac, la Costaforu şi la V. A. Urechiă.—D. V. Grecu, al cărui frumos studiu asupra lui „Erotocrit" a apărut de curînd, crede că şi opera, similară, a „Erofilei" lui Chortatzis, Cretan, era cunoscută la noi.—D. Al. Lăpădatu a tipărit şi deosebi paginile sale clare despre Petru Maior.—Amintiri despre Regele Carol de V. Mihăilescu.—D. Ion Modrigan arată cum a fost scos Şincai din directoratul şcolilor, primit de el la 15 Octombre 1782; era acusat că are legături cu o femeie, că, ieşind din călugărie, se poartă „nemţeşte", cu sabie, că vrea să omoare pe Vlădica şi că a bătut pe nişte desertori. Cercetarea e din Iulie 1794: se constată că, la scoaterea limbii latine (1791), el n'a introdus maghiara, după ordin, ci limba sa. Şincai a fost închis la Aiud, ca şef de complot contra episcopului. Ba Simon Kemény îi atribuie a fi spus „că va face mai mult ca Horea însuşi". El protestă: ţine pe cei doi fii ai fratelui, care e *dus la războiu* în Franţa; fraţii Andrei şi Grigore-i cer liberarea. E achitat, după zece luni şi două zile, în ce priveşte pedeapsa cu moarte (!), dar condamnat la cheltuieli; apelu-i e răspins: în zădar îşi va cere el înapoi postul. Atunci trece la Oradea-Mare, apoi la Viena; acolo stă, aşteptînd răspuns, până tîrziu în 1796. În Novembre cerea măcar un loc de translator; nu i se dădu; era *sif-*

www.dacoromanica.ro

tenlos, beţiv şi „imoral".—Note basarabene din 1913—9 de d. Munteanu-Rîmnic.—Extrem de interesante ştirile d-lui Oprescu despre dascălul ceh (din Banat, „Pem") al lui Grigorescu, Anton Chladec († 1882), nu „iconar", ci pictor foarte distins ; învăţase la Milano,—„Cladec zugravul" „portretarul"—, unde se însoară ; un fiu face studii de filosofie în Italia. A zugrăvit şi pe Facă, scriitorul. Ghiţă, fratele marelui nostru pictor, lucrează la biserica din Budeştii-Ilfov, ca şi la Ploieşti şi Tîrgovişte, —Ctitoriile lui Vasile Lupu (în Cetatea Neamţului şi, în tîrgul vecin, Sf. Dumitru) sînt lămurite de atît de regretatul Tudor Pamfil (se dă şi un act al tîrgului : şoltuzul Dumitru, Arpentie „pîrgarul mare şi alţi pîrgari toţi", plus cîţiva orăşeni: Pintilie Căldăruş, Andrei Arămescul, Faltin al Giurgiului, Ion Curălariul, Hrisa, din 1661).—De la d. Sextil Puşcariu un studiu despre sufixele—*tor (sor)* şi *oare*. - D. Marin Ştefănescu scrie despre filosofia istoriei la Romîni.—D. G. Vîlsan crede că „Bulgarii" dobrogeni ai călătorului Boscovich au un sens geografic, nu etnografic. Harta din 1787-91 arată că după neam erau Romîni, ca la Băltăgeşti, unde vorbeşte cu tălmaciu: evident că locuitorii nu erau Slavi (ca la Sarai). Doar şi Dăienii trec la el ca avînd locuitori bulgari !—D. Berechet resumă descrierea de călătorie la noi, în 1840, a Sîrbului Ioachim Vuici (şi în „Biserica ortodoxă", an. 1921), Se descrie Timişoara, cu Romînii de acolo ; la Neoplanta şi „Ţînţari", ca şi la Semlin, unde trece pe Dunăre; note generale despre noi după „Albina Nordului" din 1841: în Muntenia (3.560 de sate şi 339.322 case, 8 tipografii : 5 în Bucureşti ; bibliotecă de 11.000 volume la Sf. Sava : deschisă de la 3 la 6; împrumut acasă); la Galaţi 18.000 locuitori : numele bisericilor ; Bîrlad cu 300 de case ; Iaşi, cu 50.000 de locuitori (şi Ţînţari) : o singură casă de Sîrbi ; se descriu bisericile, tipografiile. În Basarabia, Renii, cu 2.500 de locuitori, mai ales Romîni, Bolgradul, cu 600 de case, Tatar-Bunar, Cetatea-Albă cu 8.000 de locuitori, Benderul, Chişinăul, cu 18.000 de locuitori. Revine spre Bucureşti, cu 80.000 locuitori (3.173 supuşi străini, 2.500 Evrei, 4.609 Ţigani).

P. L.

* * *

www.dacoromanica.ro

D. Sever Zotta îmi comunică acest regest de document extrem de interesant pentru originea munteană a Hatmanului Balica: Bucureşti, 7089, 19 Maiu. Mihnea-Vodă judecă pe Radu Postelnicul şi fraţii lui Preda şi Stroe, fiii lui Radu Buzescu Armaş şi pe fiii lui Dumitru Postelnic: Radu Postelnic şi Badea Comis şi Dragomir, şi «fiii lui Gherghina Pitarului, pan Balica Hatmanul şi Radul Postelnicul» (în textul slav e: *Pitarul şi Hatmanul*). (Pergament, româneşte, în colecţia d-lui M. Săulescu).

* * *

În *Geografia Judeţului Muscel*, pentru şcolile primare, a d-lor C. Rădulescu-Codin şi I. S. Ghilancea (Cîmpulung 1922) se vor afla şi pentru cercetător unele acte geografice şi cîteva porturi. Astfel, pentru cele d'intăiu, Şcheiul de lîngă Cîmpulung, Bughile (ca lîngă Vălenii-de-Munte), Gorganul. Între Cîrcinov, Rîncăciov, Rîşnov şi Braşov e de sigur o legătură. Retevoieşti vine de la Retevoiu (cf. Litovoiu, etc.). Cf. Dîrmăneştii Muscelului şi Dărmăneştii Bacăului, Bălineştii Dorohoiului şi Bălileştii Muscelului.

La Văleni primarul a fost împuşcat de Nemţi în 1918 „pentru că n'a voit să li dea vite şi lucruri de hrană de la săteni». Aiurea a fost ucis notarul.

* * *

Antimisul de la Mitropolitul Teofil al Ardealului pe care-l dă părintele Voileanu în *Telegraful romîn*, no. 89, e tipărit în N. Iorga, *Studii şi documente*, XII, p. 297.

Acolo şi altul mai vechiu, de la Mitropolitul Varlaam.

* * *

R. Cîndea, *Concordate, un capitol de istorie politică*, Cernăuţi 1921.

Cartea profesorului de la Cernăuţi cuprinde, pe lîngă expunerea condiţiilor tuturor concordatelor încheiate cu Papalitatea

www.dacoromanica.ro

o privire istorică asupra legăturilor dintre Papi şi Împăraţi care e foarte bine făcută.

Se dă şi o întinsă bibliografie mai nouă.

* * *

În lucrarea d-lui dr. Richard Csaki, *Vorbericht zu einer Geschichte der deutschen Litteratur in Siebenbürgen* (Sibiiu 1920) se socoteşte că povestea săsească şi ungurească e luată de la Romîni, cari o au în aspra formă primitivă.

* * *

D. T. G. Bulat ni semnalează existenţa în Biblioteca Mazarină din Paris a unei copii din paşaportul dat de Sultan, la 6 Septembre 1580, lui Petru-Vodă Cercel, paşaport pe care, după două alte copii, l-am publicat în Hurmuzaki, XI, pp. 102—3, no. CLXIII.

La urmă se înseamnă: «Copia delle salvo conducto che il Gran-Signore scrive al principe di Valachia» şi «Tradotto dal proprio originale per me, Domenico degli Olivieri, interprete ordinario alla felice Porta dell' altissimo et potentissimo Imperatore de' Musulmani per Sua Maiestà Christianissima".

* * *

Introducerea în studiul literaturii vechi de d. Alexe Procopovici (Cernăuţi 1922) e o lucrare perfect informată, foarte clară şi care va aduce de sigur foloase.

Ea cuprinde înfăţişarea deplină a condiţiilor culturale în care a început să se desvolte literatura noastră.

* * *

„Thery Amade" de care vorbeşte d. Simion Bonţideanu în *„Cele trei Crişuri*, II, 18—9, e Amédée Thierry. Ideile juste despre Romîni sînt ale scriitorului frances, nu ale traducătorului maghiar.

N. I.

* * *

www.dacoromanica.ro

O atestare din 1766 a birului *cuniței*.

În scoarțele unui codice miscelaneu aflat la ctitoria lui Ștefan-cel-Mare din Pătrăuți pe Suceava, descopăr un document care e important prin faptul că atestează birul *cuniței*, «turcească și leșească», introdus de Grigore Matei Ghica.

Zbornicul Pătrăuțean, despre care cu alt prilej voiu vorbi în amănunte, cuprinde și un capitol despre asasinarea lui Grigore Alexandru Ghica.

L. Morariu.

In chestiunea etimologiei „Dunării"

În legătură cu „Dunărea", înșirînd, în cartea a IV-a, cap. 47 și urm., rîurile care curg prin țara scitică și, în amănunte, pe acelea care îngroașă Dunărea, Herodot ni citează un Ὑπάκυρις, un Ἄραρος, un Νάπαρις, și, pornind din țara vecină a Agathyrsilor, pe Μάρις. Se poate ca și Ἄραρος să fie, de fapt, tot Ἄραρις — căci manuscriptele lui Herodot au destule mici erori de același gen. Dar chiar ca Ἄραρος nu face nicio supărare pentru ce ni trebuie aici.

Dacă e acum să reconstituim numele epihoric al Dunărei, e limpede că la binecunoscutul și de toți acceptatul Δοῦνα sîntem oarecum datori să legăm întâiu sufixul indigen ρις, obținînd pe firescul Δοῦναρις, alăturea de Νάπαρις și celelalte.

Dacă adăugăm la numirile lui Herodot pe *Sagaris* al lui Ovidiu (*ex Ponto*, IV, 10, 47) și însuși numele Niprului, Δάναπρις, cunoscut încă din antichitate, și luăm în considerație și alte numiri scitice de rîuri, ca *Agaros*, *Oaros* și *Thessyris* (art. lui K. Kreschmer, *Sarmatia*, la Pauly-Kroll-Witte, II A, 4 și urm.), numele reconstituit al Dunării, Δοῦναρις, devine oarecum indiscutabil.

V. Pârvan.

---

www.dacoromanica.ro

LIBRĂRIA „PAVEL SURU"

BUCUREȘTI, CALEA VICTORIEI, 85

are în depozit următoarele lucrări datorite d-lui N. IORGA:

Trecutul românesc prin călători
(Cursuri la Șc. Super. de Război).
I
Până la jumătatea veacului al XVII-lea. Lei 20.—
II
Dela jumătatea veacului al XVII-lea până la 1880. Lei 18.—

Prolegomene de istorie universală
Desvoltarea așezămintelor politice și sociale ale Europei.
I
Evul mediu. Lei 20.—
II
Epoca modernă. Lei 15.—

Istoria Literaturilor Romanice în desvoltarea și legăturile ei (Volumul I-iu: Evul Mediu). Lei 20.—

Istoria Literaturilor Romanice în desvoltarea și legăturile ei (Volumul al II-lea: Epoca Modernă până la 1600). Lei 35.—

Istoria Literaturilor Romanice în desvoltarea și legăturie ei (Volumul al III-lea: Epoca Modernă de la 1600 până în zilele noastre). Lei 45.—

Histoire des Roumains de la Péninsule des Balcans (Albanie, Macédoine, Épire, Thessalie, etc). Lei 3.—

Histoire de l'Albanie et du peuple albanais Lei 3.—

O sută de ani de la nașterea lui Cuza-Vodă (Conferință ținută în Sala Ateneului Român) Lei 2.—

Mihaiu Viteazul (Dramă în 5 acte) Lei 4.—

Un Domn pribeag (Dramă în 5 acte) Lei 3.—

Învierea lui Ștefan cel Mare (Dramă în 5 acte). Lei 4.—

Cantemir Bătrînul (Dramă în 5 acte) Lei 3.50

Constantin Brâncoveanu (Dramă în 5 acte). Lei 4.—

Revista Istorică (Anul al VII-lea, N-le 3—4). Lei 5.50

Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale pe 1921 (N-le 1-2 și 3-4). Lei 7.—

Polonais et Roumains (Relations politiques, économiques et culturales). Lei 10.—

Românii și Grecii de-a lungul veacurilor (cu prilejul îndoitelor nunți princiare din MDCCCCXXI) Lei 15 —

Supt tipar:

Izvoare contemporane ale mișcării lui Tudor Vladimirescu.

www.dacoromanica.ro